



”Voisitko olla hetken sosiaalityöntekijä eikä puhua pelkästään rahasta” – vankilasta vapautuneiden kokemuksia aikuissosiaalityön palveluista ja tuesta

Katja Lind, Elina Nieminen





2020 Laurea



Laurea-ammattikorkeakoulu

”Voisitko olla hetken sosiaalityöntekijä eikä puhua pelkästään rahasta” – vankilasta vapautuneiden kokemuksia aikuissosiaalityön palveluista ja tuesta

Katja Lind, Elina Nieminen
Sosionomi
Opinnäytetyö
Lokakuu 2020

Katja Lind, Elina Nieminen

”Voisitko olla hetken sosiaalityöntekijä eikä puhua pelkästään rahasta” – vankilasta vapautuneiden kokemuksia aikuissosiaalityön palveluista ja tuesta

Vuosi

2020

Sivumäärä

38

Vankilasta vapautuneet kokevat kasautunutta huono-osaisuutta, kolmasosa vapautuu asunnottomina ja valtaosa vapautuu velkaantuneina. Vankilasta vapautuneilla on haasteita elämännhallinnassa ja yhteiskunnallisissa tiedoissa ja taidoissa kuten luku- ja kirjoitustaidoissa. Päih-teisiin ja terveyteen liittyvät ongelmat ovat yleisiä. Vankilasta vapautuminen on kriittinen vaihe ihmisen elämässä ja monimuotoisista ja laaja-alaisista ongelmista johtuen palveluiden ja tuen tarve on kokonaisvaltaista ja usealle eri elämän osa-alueelle ulottuvaa.

Vankilasta vapautunut siirtyy kunnallisten peruspalveluiden piiriin. Vankilasta vapautuneiden tarpeiden tunnistamisessa on kuitenkin kuntakohtaista epätasaisuutta, sillä Suomesta puuttuu yhtenäinen jälkihuoltotyön malli. Jälkihuollon tehtävänä on tukea vankilasta vapautuneen elämännhallintaa sekä sopeutumista yhteiskuntaan ja suunnitelluilla ja räätälöidyillä palveluilla voidaan ehkäistä syrjäytymistä ja uusintarikollisuutta.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli kuvata vankilasta vapautuneiden omakohtaisia kokemuksia palveluiden ja tuen tarpeesta liittyen Porvoon kaupungin aikuissosiaalityöhön. Tarkoituksena oli edistää tietoutta siitä, millaisina palvelut ja tuki koetaan niitä käyttävien asiakkaiden keskuudessa.

Tämä opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Aineisto kerättiin teemahaastatteluilta ja analysoitiin sisällönanalyysiä käyttäen. Aineisto koostui kolmesta vankilasta vapautuneen aikuissosiaalityön asiakkaan haastattelusta.

Keskeisinä tuloksina aineistosta nousivat palveluiden ja tuen tarpeiden laaja-alaisuus, aineet-toman tuen, kohtaamisen ja vuorovaikutuksen tärkeys sekä palvelun ja tuen saantiin liittyvä epätasaisuus. Tuloksia voidaan aikuissosiaalityössä hyödyntää vankilasta vapautuneiden asiakkaiden palveluiden kehittämisessä.

Asiasanat: elämännhallinta, jälkihuolto, vankilasta vapautuneet

Katja Lind, Elina Nieminen

“For one moment, could you be a social worker and not just talk about money?” – experiences of released prisoners in regard to their service and support provided by adult social work

Year

2020

Pages

38

Released prisoners experience cumulative disadvantages, with one third being released homeless and a large number leaving prison in debt. Released prisoners face challenges with life management and with social knowledge and skills, including literacy. Problematic substance abuse and health problems are common among released prisoners. Release from prison is a critical phase in one’s life and due to complex and wide-ranging problems, the need for services and support is comprehensive and extends to all aspects of life.

Released prisoners are eligible for municipal services. However, there is a lack of parity amongst municipalities in regard to the needs of released prisoners, due to Finland’s lack of standardised aftercare model. The aim of the aftercare is to provide a released prisoner with support for life management and reintegration into society, and planned and tailored services could prevent exclusion and re-offending.

The aim of this thesis was to describe the subjective experiences of released prisoners in regard to their service and support provided by adult social work in the city of Porvoo. The purpose was to raise awareness on how the services and support are experienced amongst those who use them.

This thesis was implemented as a qualitative study and the data was collected through theme interviews and analysed by using content analysis. The data is based on interviews from three released prisoners, who are clients of adult social work.

The “key” results of this study were; the comprehensive need for services and support, the importance of immaterial support and interaction, and the lack of parity relating to obtaining services and support. These results can be used for the further development of adult social work services for prison released clients.

Keywords: life management, aftercare, released prisoners

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Sosiaalityö vankilasta vapautuvan elämänhallinnan edistäjänä.....	9
2.1	Vankilasta vapautuminen	9
2.2	Vankilasta vapautuneet marginaaliryhmänä	10
2.3	Jälkihuolto	12
2.4	Elämänhallinta.....	14
2.4.1	Ulkoinen ja sisäinen elämänhallinta	15
2.4.2	Toimintakyky, mahdollisuusrakenteet ja sosiaalinen sitoutuminen.....	15
2.4.3	Salutogeeninen malli ja koherenssin tunne	16
3	Aiemmat tutkimukset.....	17
4	Opinnäytetyön toteutus	17
4.1	Aineiston hankinta	19
4.2	Aineiston analyysi	21
4.3	Eettisyys ja luotettavuus	22
5	Tulokset.....	26
5.1	Taustatiedot	26
5.2	Kokemukset aikuissosiaalityön palveluista	26
5.3	Tärkeimmiksi koetut aikuissosiaalityön palvelut	28
6	Johtopäätökset	31
7	Pohdinta.....	36
	Lähteet	39
	Liitteet.....	43

1 Johdanto

Vankila-aika vaikuttaa Hautalan ja Kaarakan (2018, 318) mukaan lähes poikkeuksetta ihmisen elämään ja arjessa selviytymiseen ja erityisen selvästi vaikutukset näkyvät vapautumisen koit- taessa. Vankilan kokonaisvaltainen vaikutus ihmisen arjen perusrakenteisiin näkyy Hautalan ja Kaarakan (2018, 335) mukaan siinä, että sosiaalisen tuen tarvetta ilmenee myös niillä vapau- tuneilla vangeilla, joilla ei ennen vankila-aikaa ole ollut ongelmia arjessa selviytymisessä.

Vankilasta vapautuminen on poikkeuksellinen tapahtuma vaikkakin Granfeltin (2014, 262) mu- kaan useimmiten ainakin odotettu. Tuen tarve on monesti suuri varsinkin vapautumisen kriit- tisessä alkuvaiheessa, sillä siihen liittyy Granfeltin (2014, 262-263) mukaan usein ahdistusta ja epävarmuutta. Tarkoin säädellyn päivärytmin jälkeen on vaativaa ottaa vastuuta omasta elä- mästään, kirjoittaa Granfelt (2014, 263). Päivärytmin puuttuminen voi Granfeltin (2014, 263) mukaan saada vankilasta vapautuneen kokemaan yksinäisyyttä, ikävystyneisyyttä ja tarkoituk- settomuutta. Nämä tunnekokemukset altistavat päihteiden käyttöön, mikä taas voi johtaa ri- koksen uusimiseen, kirjoittaa Granfelt (2014, 263). Karjalaisen ja Viljasen (2009, 18-19) mu- kaan vankilasta vapautumisen tuoma uusi alku saattaa johtaa myös epärealistisiin suunnitel- miin ja haaveisiin.

Salovaaran (2019, 223) mukaan se, kuinka ihminen muiden taholta tulee kohdelluksi, vaikut- taa ihmisen käsitykseen omasta itsestä. Vankeustaustan vuoksi leimatuksi tuleminen aiheuttaa sen, että sisäistetty häpeä saa esim. tulkitsemaan leimaaviksi katseita, jotka eivät sitä oike- asti ole, kirjoittaa Salovaara (2019, 224). Tasavertainen kohtelu palvelujärjestelmässä auttaa Salovaaran (2019, 224) mukaan saamaan kokemuksia subjektiivisesta normaaliudesta ja oikea- aikaisten sekä tarkoituksenmukaisten tukitoimien ansiosta vapautuneet vangit motivoituvat muutoksen tavoitteluun. Salovaara (2019, 219) kirjoittaa Kemppaiseen (2014, 164) viita- ten, että yksilöllä on mahdollisuus tehdä omia valintoja ja kokea vaikuttavansa omaan elä- määnsä ja sen suuntaan silloin, kun hänellä on toivoa.

Vankilasta vapautunut siirtyy kunnallisten peruspalveluiden piiriin vapautumisen tapahduttua eikä ole enää Rikosseuraamuslaitoksen palveluiden alaisuudessa. Jo vankeusaikana on Virta- sen (2007, 17) mukaan mahdollista tehdä hallittuun vapauteen tähtääviä toimenpiteitä yhteis- työssä vankeinhoitolaitoksen, kunnan ja vankilasta vapautuvan kanssa. Aikuissosiaalityön tar- joamilla palveluilla mahdollistetaan siis jo vankeusaikana aloitettu tuki yhteiskuntaan sijoittu- miseksi. Virtasen (2007, 17) mukaan tärkeintä jälkihuollon toteutumisessa on se, että vanki- lasta vapautuva ei jää vapautumisen jälkeisessä elämässä yksin. Kunnan tulee järjestää tar- peenmukainen palvelukokonaisuus, mikä sisältää vankilasta vapautuneen koko sosiaalisen ti- lanteen kartoituksen sekä tukitoimien suunnittelun ja järjestämisen räätälöidysti (Virtanen

2007, 21). Jälkihuollon tehtävänä on tukea vapautuneen vangin elämänhallintaa ja sopeutumista yhteiskuntaan, sanoo Virtanen (2007, 20).

Vankien jälkihuoltoryhmän (2006, 14) mukaan vankilasta vapautuvat ovat usein sosiaalisesti huonossa asemassa yhteiskunnassa ja on yleistä, että vangeilla on vaikeuksia yhteiskuntaan sopeutumisessa ja arjentaitojen hallinnassa (Granfelt 2003, 11; Rautiainen ja Halonen 2018, 8) eli vankilasta vapautuvan tuen ja avun tarve on suurta ja moninaista. Kunnallisen jälkihuoltotyön toteuttaminen vaatiikin Virtasen (2007, 48) mukaan monenlaista tietoa ja taitoa; työntekijällä tulee olla kompetenssia suurta taitoa vaativan ihmissuhdetyön tekemiseen vankilasta vapautuneen kanssa tilanteessa, mikä Granfeltin (2014, 262-263) mukaan on tärkeä, erityisen suurta tukea vaativa kriittinen nivelvaihe asiakkaan elämässä. Kunnallisilla paikallistason palveluilla pystytään Virtasen (2007, 21) mukaan vastaamaan vapautuvan vangin kokonaisvaltaiseen tuen tarpeeseen, mikäli palveluprosessi suunnitellaan kattavaksi niin, että se sisältää tarvittavat ja tarkoituksenmukaiset palvelut ja tukitoimet. Suunnitellut ja räätälöidyt jälkihuoltopalvelut auttavat myös ehkäisemään syrjäytymistä ja uusintarikollisuutta (Vankien jälkihuoltoryhmä 2006, 4) ja oikea-aikaisella ja tarpeenmukaisella jälkihuollolla onkin Vankien jälkihuoltoryhmän (2006, 35) mukaan mahdollista tuoda kunnalle säästöjä.

Tämän opinnäytetyön aiheena on vankilasta vapautuminen ja siihen liittyvät palveluiden ja tuen tarpeet aikuissosiaalityön toimintaympäristössä. Tässä opinnäytetyössä on selvitetty vankilasta vapautuneiden omakohtaisia kokemuksia palveluiden ja tuen tarpeesta ja niihin vastaamisesta aikuissosiaalityössä paikallisella tasolla. Tavoitteena on näin edistää tietoutta siitä, millaisina palvelut ja tuki koetaan niitä käyttävien asiakkaiden keskuudessa.

Tässä opinnäytetyössä on siten kyse myös marginaalisuuden paikoista ja toisesta tiedosta sekä niiden kytkeytymisestä sosiaalityöhön. Marginaalisuus on, kuten Juhila (2006, 104) sitä Jokiiseen (2004, 12-13) viitaten kuvaa, rajanvetoa suhteessa valtavirtaan eikä se välttämättä määritä koko ihmistä, vaan ihmisen paikka voi olla samanaikaisesti sekä marginaalissa että valtavirrassa. Vankila on Granfeltin (2015, 34) mukaan läsnä niin ihmisen menneisyydessä, nykyisyydessä kuin tulevaisuudessakin. Vankilatausta ei siis katoa mihinkään ja ihmisen, ainakin osittaista, paikkaa marginaalissa voidaan tältä osin pitää hyvinkin pysyvänä. Juhilan (2006, 106) mukaan toinen tieto syntyy marginaalin paikoissa ja se kuvaa marginaalissa elävän kokemusperäistä tietoa siitä, mitä tuossa paikassa eläminen on ja miltä se tuntuu. Toisen tiedon esiin tuominen on tärkeää, jotta erilaisissa marginaalisuuden paikoissa elävät ihmiset ja ihmisryhmät tulisivat nähdyiksi ja kuulluiksi. Juhilan (2006, 106) mukaan sosiaalityön kohtaamisen voidaan katsoa olevan toisen tiedon näkyväksi tekemisen ja eteenpäin välittämisen paikkoja.

2 Sosiaalityö vankilasta vapautuvan elämänhallinnan edistäjänä

Tapanin ja Tolvasen (2016, 323) mukaan suomalaisen kriminaalipolitiikan tavoitteena ei ole vankilaan eristäminen vaan sitä voi kuvata idealtaan oikeudenmukaiseksi, humaniksi ja rationaaliseksi. Eristämisen sijaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteena onkin vankeuslain (2005/767) 1 luvun 2 §:n mukaan lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Rikokseton elämä ja vankilakierteen katkaiseminen ovat perusteltuja pyrkimyksiä, sillä erityisesti vankilakierteeseen jääneet ovat, kuten Tapani ja Tolvanen (2016, 402) toteavat, aikuisväestön sairaimpia, köyhimpiä ja syrjäytyneimpiä ja siten erityinen haaste sekä viranomaisille että yhteiskunnalle.

Vankilasta vapautuneet muodostavat väkilukuun suhteutettuna pienen, mutta laaja-alaista ja monimuotoista tukea tarvitsevan marginaaliryhmän, joka vankila-ajan jälkeen siirtyy kunnallisten peruspalveluiden piiriin. Samalla siirtyy myös idea rikoksettoman elämän tavoitteesta elämänhallintaa ja yhteiskuntaan sijoittumista edistämällä.

2.1 Vankilasta vapautuminen

Vankeusrangaistuksen pituudesta ja vangin vapautumisesta säädetään vankeuslaissa (2005/767), rikoslaissa (1889/39) ja perustuslaissa (731/1999). Rikoslain (1889/39) 2 c luvun 2 § mukaan vankeutta tuomitaan määräajaksi tai elinkaudeksi ja määräaikaista vankeusrangaistusta tuomitaan vähintään neljätoista päivää ja enintään kaksitoista vuotta tai yhteistä rangaistusta 7 luvun mukaan määrättäessä viisitoista vuotta. Vankeuslain (2005/767) 21 luvun 1 §:n mukaan vanki vapautetaan 3 luvun 1-7 §:n sekä rikoslain (1889/39) 2 c luvun ehdonalaista vapauttamista koskevien säännösten perusteella määräytyvän vankilassaoloajan viimeisenä päivänä.

Määräaikaisen ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuosan vapaudessa suorittamiseen, eli ehdonalaiseen pääsemiseen, vaikuttavat vankeusrangaistushistoria ja tuomitun rikosentekohetkinen ikä. Rikoslain (1889/39) 2 c luvun 5 §:n mukaan ehdonalaiseen päästetään, jollei 9 §:stä muuta johdu, kun tuomiota on suoritettu kaksi kolmasosaa. Mikäli tuomittu ei ole viiden edeltävän vuoden aikana suorittanut vankeusrangaistusta, pääsee ehdonalaiseen suoritettuun puoleen vankeusrangaistuksesta. Rikosentekohetkellä alle 21-vuotiaan tuomitun kohdalla ehdonalaiseen päästetään, jollei 9 §:stä muuta johdu, kun tuomiosta on suoritettu puolet tai yksikolmasosa, mikäli tuomittu ei ole kolmen edeltävän vuoden aikana suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa. Rikoslain (1889/39) 2 c luvun 9 §:n nojalla voidaan ehdonalaista vapauttamista kuitenkin lykätä joko vangin suostumuksella tai ilman sitä. Tapanin ja Tolvasen (2016, 351) mukaan ehdonalainen vapaus on osa vankeusrangaistusta ja koko vankeusrangaistus on suoritettu vasta kun myös ehdonalainenkin on suoritettu. Ehdonalaisen idea, asteittai-

nen vapautuminen ja sopeutuminen sekä pyrkimys luoda yhteiskuntaan integroitumisen mahdollisuuksia, istuu sellaiseen vankeuden täytöntöönpanoon, joka korostaa rangaistusajan suunnitelmallisuutta (Tapani ja Tolvanen, 2016, 352). Tällaisen järjestelmän vaihtoehtona on Tapanin ja Tolvasen (2016, 351) mukaan reaalarangaistusjärjestelmä, jossa tuomio suoritetaan kokonaisuudessaan vankilassa. Reaalarangaistukset ovat nykyisessä järjestelmässäkin kuitenkin mahdollisia: Rikoslain (1889/39) 2 c luvun 11-12 §:n nojalla voi tuomioistuin syyttäjän vaatimuksesta päättää, että tuomittu suorittaa vankilatuumionsa kokonaan. Myöskään sakon muuntorangaistusta suorittava ei pääse ehdonlaiseen.

Elinkautisesta vankeudesta voi rikoslain (1889/39) 2 c luvun 10 §:n nojalla päästä ehdonlaiseen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kaksitoista vuotta tai alle 21-vuotiaana elinkautiseen tuomitun kohdalla kymmenen vuotta. Elinkautiseen tuomitun ehdonlaiseen vapauttamisen käsittelee Helsingin hovioikeus. Vankilasta voi vapautua myös armahduksella: perustuslain (731/1999) 9 luvun 105 §:n mukaan tasavallan presidentti voi yksittäisessä tapauksessa saatuaan lausunnon korkeimmalta oikeudelta armahtaa tuomioistuimen määräämästä rangaistuksesta tai muusta rikosoikeudellisesta seuraamuksesta joko kokonaan tai osittain.

Vankeuslain (2005/767) 4 luvun 6 §:n mukaan vangin rangaistusajan suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla hyvissä ajoin ennen todennäköistä vapauttamista. Vapauttamissuunnitelmassa arvioidaan vapaudessa selviytymisen edellytyksiä ja palvelun tarvetta. Vankeuslain (2005/767) 4 luvun 7 §:n mukaan vapauttamissuunnitelma tehdään yhteistyössä tuomitun koti- tai asuinkunnan sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten, muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Yhteistyötä tehdään tarpeellisissa määrin ja tuomitun suostumuksella. Vapauttamissuunnitelman laadinnassa keskeistä on Pajuojan (2019, 69-70) mukaan rakentaa jatkumoita siviiliin, sillä vankilasta vapautunut siirtyy kunnallisten palveluiden piiriin eikä enää ole Rikosseuraamuslaitoksen palveluiden piirissä.

Poikkeuksena ovat valvottuun koevapauteen vapautuvat, joiden kohdalla Rikosseuraamuslaitos säilyy vastuutahona. Valvottu koevapaus edellyttää jo lähtökohtaisesti tiettyjen asioiden, kuten asumisen, järjestämistä ennen koevapauteen vapautumista. (Pajuoja 2019, 70.)

2.2 Vankilasta vapautuneet marginaaliryhmänä

Marginaalisuutta voidaan kuvata rajojen kautta, jolloin se näyttäytyy ikään kuin sivussa olemissä siitä, mitä pidetään normaalina, se on siis rajanvetoa suhteessa valtavirtaan (Juhila 2006, 104; Jokinen ym. 2004, 12-13). Marginaalisuus on Juhilan (2006, 104) mukaan huonommuuden sijaan erilaisuutta suhteessa johonkin toiseen ja se siirtää määrittelyn ja tarkkailun suuntaa kulttuurisen valtavirran paikasta marginaalin paikkaan. Marginaalisuus ei ole ominaisuus vaan marginaalisuuden paikat ovat pikemminkin tilannesidonnaisia, fyysisiä, symbolisia

tai niiden yhdistelmästä muodostuneita paikkoja, joissa ihminen elää joko kokonaan tai osittain (Juhila 2006, 105). Näin ollen voidaan esimerkiksi vankila nähdä fyysisen marginaalisuuden paikkana, jota vapautumisen jälkeen seuraa symbolinen paikka, eli vankilatausta.

Vuonna 2018 vankilasta vapautui yhteensä 5 531 henkilöä, joista vankeusvankeja oli 3 166, tutkintavankeja 1 106 ja sakkovankeja oli 1 259. Luvuissa ovat mukana sekä suljetuista että avolaitoksista vapautuneet. Rangaistusajan keskipituus oli samana vuonna 10, 9 kuukautta. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2018, 13.)

Granfeltin (2015, 34) mukaan vankila on osa ihmisen elämänhistoriaa ja läsnä niin menneisyydessä, nykyisyydessä kuin tulevaisuudessakin. Vankila on, kuten Granfelt (2015, 34) kirjoittaa, paikkana leimaava ja se tuottaa sekä sosiaalisia pelkoja että kokemusta ulkopuolisuudesta. Rautiaisen ja Halosen (2018, 8) mukaan vaikeudet arjenhallinnassa ovat yleisiä suurella osalla vangeista. Yhteiskunnallisten tietojen ja taitojen, muun muassa tiedonhankintataitojen, luku- ja kirjoitustaidon ja ATK-taitojen, puutteellisuus aiheuttavat vaikeuksia selviytyä entistä sähköisemmäksi muuttuvassa yhteiskunnassa ja sen palveluverkostoissa (Rautiainen ja Halonen 2018, 15). Sähköisten palveluiden ulkopuolelle jääneet tarvitsevat Rautiaisen ja Halosen (2018, 16) mukaan edelleenkin tukea tietotaitojen harjaannuttamiseen ja itsenäiseen asioidensa hoitoon sähköisissä palveluissa. Myös Tuominen (2018, 21) on todennut tutkimuksensa, että suomalaisilla miesvangeilla esiintyy muuta väestöä enemmän luku- ja kirjoitustaitoon liittyviä sekä neurokognitiivisia vaikeuksia. Neurokognitiiviset vaikeudet ilmenivät tutkimuksen mukaan muun muassa hienomotoriikassa, visuaalisessa hahmottamisessa, kielellisessä ymmärtämisessä, visuaalisessa sekä kielellisessä muistissa ja tarkkaavuuden siirtämisessä. Tutkimuksessa todettiin myös luku- ja kirjoitustaidon sekä neurokognitiivisten häiriöiden yhteys vakaviin psykiatrisiin häiriöihin sekä päihderiippuvuuteen. (Tuominen 2018, 21.)

Saari (2015, 25) kuvaa vankien kokemaa huono-osaisuutta äärimmäiseksi, niin sosioekonomiseen asemaan, fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen kuin elämänhallintaan ja sen mahdollisuksiinkin liittyvine tekijöineen. Vankien vaikeudet elämässä ovat myös Hautalan ja Kaarakkan (2018, 319) mukaan kasautuneita, vankien keskuudessa esiintyy runsaasti päihteiden sekakäyttöä ja terveydellisiä ongelmia. Pajuojan (2019, 62) mukaan 30-35 % vangeista vapautuu asunnottomiksi ja Näkin (2006, 79) mukaan 81 % vapautuu velkaantuneina. Suurimmat velkalajit olivat rikosperusteisia: 62 %:n velat koskivat korvauksia ja 45 %:n maksamattomia sakoja. Muita merkittäviä velkalajeja olivat muun muassa vuokratelka ja pikavipit. Lisäksi laittoa toimintaan liittyvää velkaa oli 15 %:lla. (Näkki 2006, 80.)

Granfeltin (2003, 11) mukaan vankilaan joutuvista entistä suuremmalla osalla on vaikeuksia arjen hallinnassa, ja jotta vankilasta vapautuvat integroituisivat yhteiskuntaan, tarvitaan monia erilaisia tukitoimia, jotka kohdistuvat eri elämänalueille. Hautala ja Kaarakka (2018, 321) nostavat sosiaalisen tuen yhdeksi tärkeäksi tekijäksi vapautuneiden vankien kuntoutumisessa.

Vankilasta vapautuneen oma motivaatio muutokseen ei Hautalan ja Kaarakan (2018, 321) mukaan usein yksistään johda rikollisuudesta irrottautumiseen, rinnalle tarvitaan ulkoista tukea. Hautala ja Kaarakka (2018, 321-322) mainitsevat Metteriin ja Haukka-Wackliniin (2004, 55-57) viitaten sosiaalisen tuen muodoiksi konkreettisen, tiedollisen ja henkisen, sekä arviointituen. Vankilasta vapautuneen sosiaalista toimintakykyä on Hautalan ja Kaarakan (2018, 321) mukaan mahdollista vahvistaa kunnallisissa peruspalveluissa sosiaalityön ja sosiaalihojauksen menetelmin.

2.3 Jälkihuolto

Vankilasta vapautunut siirtyy kunnallisten peruspalveluiden piiriin vapautumisen tapahduttua eikä ole enää Rikosseuraamuslaitoksen palveluiden alaisuudessa. Laajasti ymmärrettynä vankien jälkihuoltoon kuuluvat myös ennen vapautumisen tapahtumista tehdyt toimenpiteet, jotka tähtäävät hallittuun vapauteen. Aikuissosiaalityön tarjoamalla palveluilla mahdollistetaan jo vankeusaikana aloitettu tuki yhteiskuntaan sijoittumiseksi. Tärkeintä jälkihuollon toteutumisessa on se, että vankilasta vapautuva ei jää vapautumisen jälkeisessä elämässä yksin. Varsinainen kunnallinen jälkihuolto alkaa sen jälkeen, kun yhteistyöstä vankeinhoitolaitoksen kanssa siirrytään paikallistason työhön. Kunnan tulee järjestää tarpeenmukainen palvelukokonaisuus, mikä sisältää vankilasta vapautuneen koko sosiaalisen tilanteen kartoituksen sekä tukitoimien suunnittelun ja järjestämisen räätälöidysti. Jälkihuollon tehtävänä on tukea vapautuneen vangin elämänhallintaa ja sopeutumista yhteiskuntaan. Jälkihuolto voi helpottaa myös vankilasta vapautuneen läheisen elämää. (Virtanen 2007, 17, 20-21.)

Vankien jälkihuoltotyöryhmän (2006, 10) mukaan vapautuvien vankien, kuten muidenkin kuntalaisten, sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisestä vastaa kunta. Kuitenkaan yhdelläkään organisaatiolla ei Vankien jälkihuoltotyöryhmän (2006, 10) mukaan ole päävastuuta vapautuneen vangin kokonaistilanteesta eikä kuntiin välttämättä synny vakiintuneita käytäntöjä vapautuneiden vankien osalta tai palvelun tarpeisiin vastaaminen saattaa olla hyvin vaihtelevaa. Monissa kunnissa katsotaan, että tavanomaiset palvelut ja sosiaaliturva ovat riittävät vapautuville vangeille, mutta Karjalaisen ja Viljasen (2009, 42) mukaan niin sanotut normaalit sosiaalipalvelut eivät kuitenkaan ole riittäviä korjaamaan vankilasta vapautuvien sosiaalista asemaa. Vankilarangaistusta ei Karjalaisen ja Viljasen (2009, 41-42) mukaan välttämättä nähdä erityistä tukea vaativana sosiaalisena ongelmana. Vankilasta vapautuneiden tuen tarvetta selvittäneen raportin (Karjalainen ja Viljanen 2009, 41) mukaan tarvittaisiin taho, jolla on kokonaisvastuu kyseisen ryhmän sosiaalisesta tuesta ja palveluohjauksesta. Vankilasta vapautuneiden erityiset tarpeet huomioon ottavan kunnallisen kriminaalihoitotyön järjestäminen olisi Karjalaisen ja Viljasen (2009, 44) mukaan tärkeää, sillä vankilatausta voi olla este niin sanotuille normaalipalveluiden saamiselle, erityispalveluista puhumattakaan ja vapautumisvaiheessa tapahtuva jälkihuolto on usein vain tapauskohtaista verkostotyötä, jossa asiakas jää äänettömäksi osapuoleksi.

Nykyisessä palvelurakenteessa vapautuvat vangit kohtaavat Karjalaisen ja Viljasen (2009, 44) mukaan poiskäännyttämistä. Poiskäännyttämisellä Hänninen ja Karjalainen (2007, 9) viittavat instituution ja viranomaisen toiminnasta aiheutuvaan prosessiin, jonka seurauksena asiakas tulee joko ohjatuksi muualle tai jää kokonaan ilman apua ja tukea. Hännisen ja Karjalaisen (2007, 169-170) mukaan poiskäännyttäminen voidaan jaotella vaikeusasteen mukaisesti: lievimmässä muodossa poiskäännyttämistä voidaan kutsua sulkeumaksi, seuraavat asteet ovat käännitys ja siirräntä, ja vakavin poiskäännyttämisen muoto torjunta. Määtän (2012, 33, 37) mukaan poiskäännyttämiseen sisältyy aktiivista toimintaa, johon vaikuttavat asiakkaan ja ammattilaisen välinen vuorovaikutussuhde sekä palvelujärjestelmän toimivuus ja käytännöt. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässämme on Määtän (2012, 107) mukaan avun ja tuen hakemiselle oma paikkansa eri asiakaskohderyhmille. Myös Karjalainen ja Viljanen (2009, 7) nostavat esiin monipaikkaisesta palvelujärjestelmästä johtuvan poiskäännyttämisen. Määttä (2012, 105) on todennut, että riski kohdata poiskäännyttämisen vakavinta muotoa, torjuntaa on ihmisillä, joilla on monia toisiinsa kietoutuvia ongelmia.

Vaikeudet yhteiskuntaan sopeutumisessa ja arjentaitojen hallinnassa ovat vangeilla yleisiä (Granfelt 2003, 11; Rautiainen ja Halonen 2018, 8) ja vankilasta vapautuvat ovat usein sosiaalisesti huonossa asemassa yhteiskunnassa (Vankien jälkihuoltotyöryhmä 2006, 14) eli vankilasta vapautuvan tuen ja avun tarve on suurta ja moninaista. Kunnallisen jälkihuoltotyön toteuttaminen vaatiikin Virtasen (2007, 48) mukaan monenlaista tietoa ja taitoa; työntekijällä tulee olla kompetenssia suurta taitoa vaativan ihmissuhdetyön tekemiseen vankilasta vapautuneen kanssa tilanteessa, mikä Granfeltin (2014, 262-263) mukaan on tärkeä, erityisen suurta tukea vaativa kriittinen nivelvaihe asiakkaan elämässä. Virtasen (2007, 21) mukaan kunnallisilla paikallistason palveluilla pystytään vastaamaan vapautuvan vangin kokonaisvaltaiseen tuen tarpeeseen, mikäli palveluprosessi suunnitellaan kattavaksi niin, että se sisältää tarvittavat ja tarkoituksenmukaiset palvelut ja tukitoimet. Vankien jälkihuoltoryhmän (2006, 4) mukaan suunniteltujen ja räätälöityjen jälkihuoltopalveluiden avulla pystytään ehkäisemään syrjäytymistä ja uusintarikollisuutta. Oikea-aikaisella ja tarpeenmukaisella jälkihuollolla on siis mahdollista tuoda säästöjä kunnalle (Vankien jälkihuoltoryhmä 2006, 35).

Vankilasta vapautuvien tuen tarpeen tunnistamisessa on kuntakohtaisesti epätasaisuutta (Karjalainen ja Viljanen 2009, 42). Kunnallisessa sosiaalityössä ei Karjalaisen ja Viljasen (2009, 41, 44) mukaan tunneta käsitettä kriminaalihuoltotyö, eikä kuntiin ole näköpiirissä pysyvämpiä rakenteita ja vakiintuneita toimenpiteitä vapautuvien vankien moninaiseen tuen tarpeeseen ilman erityistoimia ja lisärahoitusta. Varsinaisen kriminaalihuoltotyön toteutuminen kunnissa ei ole Vankien jälkihuoltotyöryhmänkään (2006, 9) mukaan realistista lähitulevaisuudessa, joten pystyäkseen välttämään eriarvoisuutta ja tarjoamaan sosiaalihuoltolain

mukaisia palveluita kuntien on tärkeää kohdentaa jo olemassa olevia paikallisia resursseja oikein (Virtanen 2017, 18). Kunnan tehtävä jälkihuollon järjestäjänä on Virtasen (2007, 21) mukaan haastava, johtuen vapautuvien vankien tuen tarpeen kokonaisvaltaisuudesta. Toisaalta myös kunnallisen jälkihuollon järjestäminen voi olla palkitsevaa, sillä kokonaisuuksien kautta on mahdollisuus saavuttaa tuloksia. Palveluprosessin toimivuus on jälkihuollon onnistumisen kannalta olennaista. (Virtanen 2007, 21.)

Kuntien lakivelvoitteesta huolimatta laajamittaisinta kriminaalihuoltotyötä tehdään järjestöissä (Karjalainen 2014, 36-37). Useat eri järjestöt tarjoavat vankilasta vapautuvalle sekä vankilasta vapautuvan läheiselle moninaisia palveluja kukin omista lähtökohdistaan, omalta arvopohjaltaan ja omine erityispiirteineen. Järjestöt tekevät myös yhteistyötä julkisten toimijoiden välillä ja toimivat yhteistyössä muiden järjestöjen kanssa. (Lindström ja Kumlander 2014, 5-6.) Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits) on valtakunnallinen asiantuntija- ja palvelujentuottajajärjestö, joka koordinoi tukipalveluita tuottavien järjestöjen toimintaa sekä tukee ja kehittää kriminaalihuoltotyötä niin, että palvelu- ja tukijärjestelmät olisivat tarpeenmukaisia. Lindströmin ja Kumlanderin (2014, 70) mukaan vapautuneilla vangeilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta saada eri järjestötoimijoiden vankilasta vapautumisvaiheessa tarjoamia palveluita yhdenvertaisesti, sillä tarjonta vaihtelee paljon kuntakohtaisesti.

2.4 Elämänhallinta

Käsite elämänhallinta esiintyy yleisesti niin tieteellisissä teksteissä ja tutkimuksissa, lakiteksteissä kuin arkikielessäkin (Ylistö 2009, 286, Tuloisela-Rutanen 2012, 21). Se liittyy kiinteästi sosiaalialan työhön, työn tavoitteisiin, keinoihin ja päämääriin: Ylistön (2009, 286) mukaan elämänhallinta on osa sosiaalialan ammattisanastoa ja Juhila (2006, 61) kuvaa sitä sosiaalityön yhteiskunnallisen liittämistehtävän päämääräksi. Myös Pekkarisen (2015, 164) mukaan elämänhallinnan edistäminen on yksi sosiaalityön ydintehtävistä. Elämänhallinnan käsitteen ja sosiaalialan työn yhteen linkittyminen näkyy myös sosiaalialaa koskevassa lainsäädännössä ja lain valmisteluaineistoissa: Sosiaalihuoltolain 3 luvun 16 §:n mukaan sosiaaliohjauksen tavoite yksilöiden ja perheiden hyvinvoinnin ja osallisuuden edistämisestä tapahtuu elämänhallintaa ja toimintakykyä vahvistamalla. Hallituksen esityksessä eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 164/2014 vp, 16) kuvataan kansainvälisesti hyväksytyin määritelmän mukaisesti sosiaalityön tavoitteeksi hyvinvoinnin lisäämisen muun muassa elämänhallintaa edistämällä. Eikä elämänhallinnan käsite esiinny pelkästään sosiaalialan lainsäädännössä vaan muun muassa vankeuslain 1 luvun 2 §:n mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoite on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan elämänhallintaa ja yhteiskuntaan sijoittumista edistämällä. Elämänhallinta on kuitenkin käsitteenä hajanainen eikä se ole helposti tai yksiselitteisesti määriteltävissä (Ylistö 2009, 286, Juhila 2006, 61, Tuloisela-Rutanen 2012, 21). Ylistön (2009, 286-287) mukaan käsitteen epämääräiseksi ja eräänlaiseksi apukäsitteeksi jäämiseen on vaikuttanut sen esiintyminen erilaisissa tutkimusperinteissä ja

toisistaan tietämättömissä koulukunnissa. Käsitteen määrittelyä hankaloittaa myös sen sitominen normatiiviseen ja kulttuurisesti ja yleisesti hyväksyttävään elämäntapaan, josta seuraa väistämättä pohdinta siitä, kenelle itse asiassa kuuluu valta määrittellä tämän toivottavan elämäntapaan aste (Pekkarinen 2015, 164). Koko elämäntapaan käsite ja sen määrittelypyrkimykset voidaan myös haastaa, kuten Juhila (2006, 21) kirjoittaa, nostamalla esille kysymyksen siitä, voiko elämää tosiasiaa koskaan hallita?

Elämäntapaan käsitettä voidaan pyrkiä määrittelemään lähestymällä sitä muun muassa ulkoisen ja sisäisen elämäntapaan kautta, toimintakyvyn, mahdollisuusrakenteiden ja sosiaalisen sitoutumisen kautta tai salutogeenisen mallin ja koherenssin tunteen kautta.

2.4.1 Ulkoinen ja sisäinen elämäntapa

Juhila (2006, 61) kuvaa Roosiin (1985) viitaten elämäntapaan käsitteen jakoa ulkoiseen ja sisäiseen. Ulkoinen elämäntapa on Juhilan (2006, 61) mukaan oman elämän ohjaamista ilman siihen liiaksi vaikuttavia, yksilöstä itsestään riippumattomia tekijöitä. Ulkoinen elämäntapa kuvaa myös, kuten Juhila (2006, 61) toteaa, sitä miten järjestyksessä asiat näyttävät ulkoapäin olevan. Yksilön elämäntapa on siis mahdollista havainnoida, eli on olemassa mittareita, joiden avulla yksilön elämäntapa tai hallitsemattomuutta voidaan ulkoapäin arvioida. Tällaisia ulkoisen elämäntapaan kriteerejä ovat Juhilan (2006, 61) mukaan muun muassa toimeentulo, perhe, asuminen ja toimiva arki. Sisäistä elämäntapaan Juhila (2006, 61) kuvaa kyykyksi pitää elämä ikään kuin kasassa siitäkin huolimatta, että elämässä kohdattaisiin dramaattisia asioita. Ylistö (2009, 291) katsoo, että Roosin määritelmä ulkoisesta ja sisäisestä elämäntapaan osoittaa käsitteeseen liittyvän sekä psykologisen että sosiaalisen ulottuvuuden ja viittaa Raitasaloon (1995, 12) kirjoittaessaan havaittavissa olevan käyttäytymisen liittyvän ulkoiseen elämäntapaan ja yksilön psyykkisten toimintojen vuorostaan sisäiseen elämäntapaan. Näin ollen ulkoisen elämäntapaan voidaan siis katsoa asettuvan sosiaalisen alueelle ja sisäisen psykologisen alueelle. Juhila (2006, 61) kiteyttääkin koko käsitteen tilaksi, jossa välttämättömät perusasiat ovat kunnossa ja yksilöllä on kokemus siitä, että elämä on omilla käsissä.

2.4.2 Toimintakyky, mahdollisuusrakenteet ja sosiaalinen sitoutuminen

Pekkarinen (2015, 164) kirjoittaa elämäntapaan käsitteen kuvaavan paitsi hyväksytyyn elämäntapaan kiinnittymistä myös yksilön kokonaisvaltaista toimintakykyä. Myös Saari (2015, 110) kuvaa elämäntapaan liittämällä siihen toimintakyvyn käsitteen ja tämän lisäksi myös mahdollisuusrakenteiden ja sosiaalisen sitoutumisen käsitteet. Saaren (2015, 110) mukaan elämäntapaan ja hyvinvoinnin kannalta on ratkaisevaa yksilön kyky hyödyntää erilaisia olemassa olevia resursseja. Pelkät resurssit eivät siis riitä, kuten Saari (2015, 110) toteaa, vaan oleellista on kyky muuttaa ne toiminnoiksi. Toimintakykyä voidaan luokitella ja jakaa eri ta-

voin, mutta Saaren (2015, 110) mukaan on tärkeämpää tunnistaa perustoimintakyvyt ja monimutkaiset toimintakyvyt. Liikkuminen perustoimintakyvyistä kohti monimutkaisia toimintakykyjä tapahtuu Saaren (2015, 110) mukaan kahta polkua pitkin: kognitiivisten kykyjen polku on rationaalisuutta korostava, eli tavoitteita ja päämääriä yhteen sovittava ja empatian polku taas vuorostaan myötätunnon kehittymistä korostava. Toimintakyvyt itsessään eivät kuitenkaan vielä riitä, kuten Saari (2015, 111) kirjoittaa, vaan niiden hyödyntämiseen liittyvät erilaiset mahdollisuusrakenteet. Mahdollisuusrakenteet kuvaavat Saaren (2015, 111) mukaan eri ihmisten erilaisia yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuuksia. Samanlaisetkaan toimintakyvyt eivät siis vielä takaa yksilöille yhtäläisiä mahdollisuuksia saavuttaa tavoitteitaan vaan tähän vaikuttavat myös ne rakenteet, joissa yksilö tavoitteitaan toteuttaa (Saari 2015, 111). Mahdollisuusrakenteiden lisäksi kytkeytyy toimintakykyjen toteutumiseen myös sosiaalinen sitoutuminen, johon Saari (2015, 111) liittää pitkäjänteisyyden. Saari (2015, 111) kuvaa tätä sitoutumista yksilön kyvyksi panostaa järjestelmällisesti sellaiseen toimintaan, joka pitkällä tähtäimellä edistää hyvinvointia.

2.4.3 Salutogeeninen malli ja koherenssin tunne

Elämönhallinnan käsitettä voidaan lähestyä myös Aaron Antonovskyn salutogeenisen mallin ja siihen keskeisesti liittyvän koherenssin tunteen kautta. Koherenssin tunnetta Tuloisela-Rutanen (2012, 147) kuvaa yksilön luottamukseksi siihen, että erilaisista tilanteista on mahdollista selviytyä. Jokainen kohtaa elämässään kuormittavia asioita ja oleellista onkin se, miten yksilö kykenee niihin vastaamaan (Tuloisela-Rutanen 2012, 11: Antonovsky 1979, 1987b). Koherenssin tunteen osatekijöitä ovat hallittavuus, ymmärrettävyys ja merkityksellisyys, eli koherenssin tunteessa ei pelkästään ole kyse elämän hallinnasta vaan myös elämän kokemisesta ymmärrettäväksi ja merkitykselliseksi (Tuloisela-Rutanen 2012, 30, 9: Antonovsky 1979, 1987b). Hallittavuus kuvaa kokemusta siitä, että yksilö itse tai jokin muu taho voi vaikuttaa asioihin, elämää ei koeta epäoikeudenmukaiseksi eikä itseä uhriksi vaan asioista kyetään selviytymään. Ymmärrettävyys liittyy ulkoisten ja sisäisten ärsykkeiden kokemiseen, eli siihen, koetaanko erilaiset ärsykkeet sattumanvaraisina ja selittämättömiä vai järkeviä, johdonmukaisia ja selitettävissä olevia. Kaikista osatekijöistä tärkeimmässä, merkityksellisyydessä, taas on kyse siitä, koetaanko erilaisiin ärsykkeisiin liittyvät vaatimukset haasteina vai taakkoina. Jonkin asian merkityksellisyyttä kuvaa siis se, missä määrin ollaan halukkaita panostamaan omia voimavaroja johonkin asiaan. (Tuloisela-Rutanen 2012, 12: Antonovsky 1987a 156; 1987b, 21-22, 18.)

3 Aiemmat tutkimukset

Niin vankilarangaistusta suorittavia kuin vankilasta vapautuneiden yhteiskuntaan integroitumistakin on tutkittu paljon. Aihetta on lähestytty eri tieteenaloista ja koulutusohjelmista käsin hieman eri näkökulmia painottaen niin ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä kuin pro gradu -tutkielmissa ja väitöskirjoissakin. Vankilasta vapautuneiden palveluiden ja tuen tarvetta on tarkasteltu myös paikallisesti, joko kunnallisia palveluita kuten aikuissosiaalityötä tai kolmannen sektorin toimintaa painottaen.

Virtanen (2007) on tutkinut vankien jälkihuollon toteutumista Vammalassa osana kehitysprojektia. Kehitysprojekti toteutti sosiaali- ja terveysministeriön ja oikeusministeriön vuonna 2005 asettaman Vankien jälkihuoltotyöryhmän toimeksiantoa luoda kunnallisesti täsmennetty ja alueelle sopiva jälkihuoltomalli (Virtanen 2007, 8-9).

Pekkola ja Sundman (2006, 1) ovat kartoittaneet vuonna 2005 aloitetussa Lainrikkajat -hankkeen toisessa vaiheessa lainrikkajien käyttämiä palveluita. Hankkeessa selvitettiin eri palveluiden antamaa tukea ja apua, niissä tehtyjä suunnitelmia sekä asiakaskohtaisia kustannuksia (Pekkola ja Sundman 2006, 1). Selvitys kattoi Kanta-Hämeestä Riihimäki-Hämeenlinna -alueelta, Pirkanmaalta Tampereelta ja Satakunnasta Porin alueelta kerätyn aineiston, johon kuului lainrikkajien ja viranomaisten haastatteluja sekä eri alueiden aikuissosiaalityön työryhmistä hankittu aineisto (Pekkola ja Sundman 2006, 17-19). Haastateltavien käyttämien palveluiden joukosta nousivat Pekkolan ja Sundmanin (2006, 23) mukaan esille sosiaalitoimisto ja Kriminaalihuoltolaitos (Kriminaalihuoltolaitos, Vankeinhoitolaitos ja Rikosseuraamusvirasto yhdistyivät vuonna 2010 muodostaen nykyisen Rikosseuraamuslaitoksen).

Riitta Granfelt on tuonut esiin lukuisissa eri tutkimuksissa marginaalissa elävien ihmisten kokemuksia liittyen esimerkiksi asunnottomuuteen, vankeusaikaan, vankilasta vapautumiseen ja desistanssiin. Granfelt (2015, 6) on tutkinut asunto ensin -periaatetta soveltavaa ja ensisijaisesti vankilasta vapautuvien ja vapautuneiden lähtökohdista toteutettavaa asumissosiaalista työtä ja sen yhteyttä rikollisuudesta irrottautumiseen. Tutkimushanke sijoittui vuosille 2012-2015 ja sen tutkimusympäristönä toimi Silta-Valmennusyhdistyksen tuetun asumisen Etuovesta -hanke sekä vapauteen valmennus -palvelu. Haastatteluaineisto koostui yhdeksästä työntekijöiden ja neljästätoista rikostaustaisen asiakkaan haastattelusta. (Granfelt 2015, 7-8.)

4 Opinnäytetyön toteutus

Porvoon sosiaali- ja terveystoimessa tehtäviin tutkimuksiin ja opinnäytetöihin on aina haettava tutkimuslupa ja tämän opinnäytetyön toteuttamiseksi vaadittu tutkimuslupa myönnettiin 28.1.2020. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, miten vankilasta vapautuneiden

palveluntarpeita huomioidaan aikuissosiaalityössä. Opinnäytetyössä ei ole huomioitu aikuissosiaalityön asiakkaaksi tulemisen prosessia; haastateltavien asiakkuus on voinut alkaa vapauttamissuunnitelman myötä tai vapautuneen vangin omasta aloitteesta. Pääpaino on paikallisessa näkökulmassa ja yksinomaan kunnallisissa aikuissosiaalityön palveluissa, sillä vaikka vankilasta vapautuneiden tuen ja palvelujen tarpeiden oletettaisiin olevan paikkakunnasta riippumattomia, voivat tarjottavat palvelut kuitenkin vaihdella kuntakohtaisesti. Keskittyminen kunnallisiin palveluihin on perusteltua myös siksi, ettei alueella toimi vankilasta vapautuneiden palveluiden tai tuen tarpeisiin keskittyneitä kolmannen sektorin toimijoita, jotka omalta osaltaan voisivat täydentää kunnallisia palveluita. Sosiaalityöhön on keskitytty siksi, että sen tavoitteena on hyvinvoinnin lisääminen muun muassa elämänhallintaa edistämällä, kuten se on Hallituksen esityksessä eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 164/2014 vp, 16) kuvauksen mukaan kansainvälisesti määritelty. Sosiaalityötä voidaan kuvata, kuten Juhila (2006, 52) kirjoittaa, sellaiseksi hyvinvointivaltiolliseksi ammatiksi, jonka tehtäväkenttään kuuluu erityisen vaikeiden syrjäytymiskiarteiden käsitteleminen. Esimerkiksi kun sosiaalityötä tarkastellaan huolenpidon näkökulmasta, siihen liittyy avun piiriin vetäminen: sosiaalityön tehtävänä on huolehtia siitä, että myös ne ihmiset, jotka eivät omillaan selviä tai eivät hahmota palvelujärjestelmää, saavat avun (Juhila 2006, 176). Näin ollen sosiaalityöllä on tärkeä rooli vankilasta vapautuneiden palveluiden ja tuen suhteen mukaan lukien palveluohjaus.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tuoda esiin vankilasta vapautuneiden omakohtaisia kokemuksia saamistaan aikuissosiaalityön palveluista. Tässä opinnäytetyössä on kaksi tutkimuskysymystä:

1. Mitä palveluita vankilasta vapautuneet ovat aikuissosiaalityöstä saaneet?
2. Mitkä palvelut koetaan tärkeimmiksi vapautumisen jälkeen?

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena, sillä tutkimus keskittyy rajattuun ihmisryhmään ja tämän ryhmän jäsenten subjektiivisten kokemusten kuvaamiseen. Puusan ja Juutin (2020, 76) mukaan laadullinen tutkimus tarkastelee yksittäisiä tapauksia ja yksi laadullisen tutkimuksen tunnuspiirteistä onkin subjektiivisen tiedon ja todellisuuden korostaminen. Kaikki laadullinen tutkimus ei, kuten Puusa ja Juuti (2020, 77) kirjoittavat, pyri pelkästään ymmärtämään vaan laadullisella tutkimuksella voidaan myös muun muassa hankkia uutta tietoa, kuvata, kyseenalaistaa ja tulkita. Laadullinen tutkimus mahdollistaa myös marginaaliryhmien kuulluksi tulemisen, sillä kuten Puusa ja Juuti (2020, 62) toteavat, laadullisen tutkimuksen kautta voidaan moniäänisyys ja vähemmistöjen ääni tuoda esille ja juuri tämä eri tahojen kuuleminen onkin yksi peruste laadullisen tutkimuksen tärkeydelle. Ihmistutkimuksissa kun lopullisen totuuden saavuttaminen on, kuten Puusa ja Juuti (2020, 62) kirjoittavat, mahdollista.

4.1 Aineiston hankinta

Tämän opinnäytetyön aineistohankintamenetelmänä käytettiin haastattelua. Puusan ja Juutin (2020, 85) mukaan tulisi laadullisen tutkimuksen tiedonkeruussa hyödyntää sellaista menetelmää, jossa painottuu tutkimukseen osallistuvien oma näkökulma, sillä juuri tämän näkökulman tavoittaminen on laadullisessa tutkimuksessa oleellista. Haastattelun avulla saadaan Puusan ja Juutin (2020, 107) mukaan myös kerättyä paljon ja monipuolisesti tietoa. Käyttämällä aineistohankinnassa haastattelua, pyrittiin myös takaamaan mahdollisimman korkea vastausprosentti määrällisesti pienen ihmisryhmän ollessa kyseessä. Muiden aineistohankintamenetelmien, esimerkiksi postikyselyn osalta riskinä on, kuten Tuomi ja Salorantakin (2018, 86) toteavat, vastaamattomuuden nousu. Puusan ja Juutin (2020, 106-107) mukaan haastattelun käyttö mahdollistaa tiedonkeruun suuntaamisen tutkimuskysymystä ajatellen olennaiseen suuntaan haastatteluhetkellä. Kasvokkain tapahtuvan haastattelun aikana voitiin siis myös varmistaa kysymysten sekä yhtä lailla vastaustenkin ymmärrettävyys ja tarvittaessa esimerkiksi tarkentaa, korjata sekä kysyä. Tutkimuksen aiheen ja sen kohteena olevan ihmisryhmän kannalta haastattelu oli aineiston hankintamenetelmänä ainoa vaihtoehto – huolimatta siitä, että muun muassa Hirsjärvi ja Hurme (2009, 35) kuvaavat sitä aineistohankintamenetelmänä kalliiksi ja aikaa vieväksi.

Haastattelun muotona käytettiin teemahaastattelua, jossa edettiin ennalta suunniteltujen teemojen mukaisesti kuitenkin haastateltavan vapaalle puheelle tilaa jättäen. Tuomin ja Sarajärven (2018, 88) mukaan teemahaastattelun teemat pohjaavat siihen, mitä ilmiöstä jo tiedetään. Aineiston hankintamenetelmänä se samalla kuitenkin mahdollistaa sen, että haastateltavien tulkinnot ja merkitykset, joita he antavat asioille, nousevat keskiöön (Hirsjärvi ja Hurme 2009, 48). Teemahaastattelu edellyttää haastateltavilta tutkimuksen aihepiiriin tunteudesta, ja varsinkin tutkimuksen kohteen ollessa yksilön kokemus, ei haastateltavia voi valita satunnaisesti (Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka 2006, 6.3.2). Haastateltavien valinnassa käytettiin tässä opinnäytetyössä siis kahta kriteeriä: haastateltavien tuli olla sekä vankilasta vapautuneita että aikuissosiaalityön asiakkaita. Puusan ja Juutin (2020, 112-113) mukaan myös haastattelijalla itsellään tulee teemahaastattelussa olla tutkittavasta ilmiöstä ymmärrystä, jotta haastattelussa pystytään puhumaan samaa kieltä ja käyttämään yhteisesti ymmärrettyjä käsitteitä.

Haastattelun teemat rakennettiin ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta aikaisemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä esiin nousseiden aiheiden sekä valtioneuvoston asetuksen vankeudesta (548/2015) pohjalta. Asetuksen 13 luvun 76 §:ssä todetaan, että vapauttamissuunnitelmassa on erityisesti arvioitava vapautuvan vangin asumiseen, toimeentuloon, työhön tai koulutusjärjestelyihin, sosiaalisiin suhteisiin, työkykyyn, terveydenhuoltoon sekä päihdekuntoutukseen ja muuhun psykososiaaliseen kuntoutukseen liittyviä tarpeita. Teemoiksi rakentuivat siis asuminen, toimeentulo, työ ja koulutus, sosiaalinen ja henkinen tuki, terveystalvet sekä

päihdekuntoutus. Näiden lisäksi yksi teema käsitti haastateltavien näkemyksen ja kokemuksen siitä, mitkä palvelut tai tukimuodot ovat vankilasta vapautumisen jälkeen kaikkein tärkeimpiä.

Potentiaalisille haastateltaville oli laadittu saatekirje (liite 1), jossa kerrottiin mitä opinnäytetyössä on tarkoitus tutkia sekä haastattelujen merkityksestä opinnäytetyön toteutumisessa; opinnäytetyötä ei ole mahdollista toteuttaa ilman ihmisten omakohtaisia kokemuksia aiheesta. Saatekirjeessä mainittiin myös haastattelutilanteen olevan vapaamuotoinen ja ehdottoman luottamuksellinen. Porvoon kaupungin aikuissosiaalityön työntekijät valitsivat kriteereihin soveltuvat haastateltavat ja saatekirjeen antamisen yhteydessä lisäksi kertoivat opinnäytetyöstä sekä pyysivät mahdollisilta haastateltavilta luvan yhteydenottoon. Yhteydenottoja varten aikuissosiaalityöstä saatiin yhteystietoja ja haastatteluista sovittiin puhelimitse. Haastatteluajankohta pyrittiin sopimaan joustavasti ja haastateltavilla oli mahdollisuus valita muutamasta haastattelupaikasta itselleen ja omaan elämäntilanteeseen parhaiten sopiva. Haastateltavat allekirjoittivat ennen haastattelun aloittamista suostumuslomakkeen (liite 2). Lomakkeesta kävi ilmi opinnäytetyön tarkoitus, tekijät ja opinnäytetyön julkisuus sekä haastatteluaineiston käsittely ja haastatteluun osallistumisen vapaaehtoisuus.

Etukäteen sovitusta kuudesta haastattelusta kolme toteutui. Joidenkin haastateltavien kohdalla haastattelu toteutui useamman yrityksen ja yhteydenoton jälkeen, joidenkin kohdalla useampikaan yhteydenotto ei johtanut haastattelun toteutumiseen. Haastattelut toteutettiin heinä- ja elokuussa 2020. Haastattelutilanteesta pyrittiin luomaan mahdollisimman epämuodollinen huolimatta siitä, että haastattelun aluksi haastateltavaa pyydettiin allekirjoittamaan suostumuslomake. Haastattelutilanteesta ilmapiiristä pyrittiin saamaan luottamuksellinen mutta rento. Ennen varsinaisen haastattelun aloittamista haastateltavalle kerrottiin, että hänellä on mahdollisuus lopettaa haastattelutilanne, milloin haluaa. Haastatteluille ei ollut haastattelijoiden puolelta asetettu aikarajaa, haastateltavia oli valmistauduttu kuulemaan niin kauan kun he itse haluavat kertoa omista kokemuksistaan. Haastattelun aluksi haastateltavalta kysyttiin vapauttamissuunnitelman teosta ja kontaktista aikuissosiaalityöhön vankilasta vapautuessa.

Varsinainen teemahaastattelu aloitettiin kysymällä, millainen haastateltavan asumistilanne oli vankilasta vapautumisen hetkellä. Tämän jälkeen haastattelussa edettiin vapaamuotoisesti kuitenkin niin, että kaikki teemat tuli käsiteltyä. Haastateltavan vapaalle puheelle annettiin tilaa ja tarvittaessa tehtiin tarkentavia lisäkysymyksiä sekä suunnattiin keskustelua käsiteltäviin teemoihin. Näin toimittiin jokaisessa kolmessa haastattelutilanteessa. Haastattelutilanteen kulkua oli pohdittu ja suunniteltu etukäteen niin, että kummallakin haastattelijalla oli yhtenevä näkemys siitä, miten toimia. Ensimmäinen haastattelu toteutui ennalta sovitusti ja haastattelutilanteeseen osallistuivat haastateltavan lisäksi haastattelijoina kumpikin opinnäy-

tetyön tekijä. Toinen haastattelu saatiin toteutettua kolmannella yrityskerralla, jolloin haastattelu toteutettiin ennalta suunnittelemttomana ajankohtana, joka sattumalta sopi sekä haastateltavalle että toiselle haastattelijalle. Myös kolmas haastattelu toteutui haastateltavan osalta ennalta suunnittelemttomana ajankohtana. Haastateltava oli etukäteen ilmaissut halukkuutensa osallistua haastatteluun ja toinen haastattelija oli ennalta varautunut tekemään haastattelun ajankohtana, jolloin haastateltava oli tavoitettavissa. Opinnäytetyön tekijä, joka ei osallistunut kahteen viimeiseen haastatteluun, kuunteli tallenteet jälkikäteen. Haastattelutilanteiden kesto sisältäen itse haastatteluun liittymättömät alku- ja loppukeskustelut, vaihteli noin puolesta tunnista neljäänkymmeneenviiteen minuuttiin. Varsinaiset haastattelut tallennettiin salasanasuojattuun puhelimeen ja/tai tietokoneeseen. Kaikki haastattelut litteroitiin sanasta sanaan niin, että litteroitu teksti sisältää sekä puheessa käytetyt täytesanat että puheessa ilmenneet tauot. Tuloksien esittelyssä käytetyt haastateltavien sitaatit ovat siis myös sanatarkkoja lainauksia ja puheessa ilmenneet tauot on merkitty kolmella pisteellä. Joistain sitaateista on poistettu sellaisia haastateltavan tunnistamisen mahdollistavia tai muutoin arkaluontoisia kohtia, joilla ei ole merkitystä sitaatin sisällön kannalta. Tällaisissa kohdissa on käytetty kahta ajatusviivaa. Haastatteluaineistossa mainittiin nimeltä useita työntekijöitä ja sitaateissa nämä nimet on korvattu käyttämällä muotoa ”työntekijän nimi” sulkeiden sisällä. Tallenteet ja litteroinnit tuhottiin välittömästi tutkimuksen valmistettua.

4.2 Aineiston analyysi

Tämän opinnäytetyön aineisto koostuu kolmesta haastattelusta, jotka on analysoitu yhtenä massana. Aineiston analyysissä käytettiin sisällönanalyysiä, jota muun muassa Tuomi ja Sarajärvi (2018, 103) kuvaavat laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmäksi. Sisällönanalyysin pyrkimys on Tuomin ja Sarajärven (2018, 121-122) mukaan tietoa kadottamatta tiivistää ja selkeyttää aineisto ja se voidaan toteuttaa aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. Tulkintaan ja päättelyyn perustuva aineistolähtöinen sisällönanalyysi etenee pääpiirteittäin aineiston pelkistämisestä sen klusterointiin, eli ryhmittelyyn ja lopuksi aineiston abstrahointiin, eli käsitteellistämiseen. Sitä, mitä tai minkälaisia ala-, ylä- tai väliluokkia aineistosta muodostuu, ei voida aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä etukäteen tietää. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 122-127.) Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä sitä vastoin edetään yleisestä yksityiseen, eli analyysiä ohjaa aikaisempaan tietoon pohjaava käsitejärjestelmä tai analyysirunko (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 127). Eskolan ja Suorannan (1998, 152) mukaan aineistoa voidaan tarkastella ja analysoida jonkin teoreettisesti perustellun näkökulman pohjalta ja esimerkiksi teemahaastattelulla kerätyn aineiston seulonnassa hyödyntää teemahaastattelun runkoa.

Tässä opinnäytetyössä sisällönanalyysejä on tehty tutkimuskysymysten mukaisesti kaksi ja niissä on käytetty sekä teorialähtöistä että aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Koska haastattelussa käytettyjen teemojen valintaa on ohjannut aikaisempi tutkimus- ja selvitystyö sekä

valtioneuvoston asetus (548/2015), on ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta sisällönanalyysi tehty teorialähtöisesti teemarunkoa hyödyntäen. Teemojen avulla on haluttu nimenomaisesti selvittää sitä, missä määrin haastateltavien kokemuksen mukaan aikaisemmissa tutkimus- ja selvitystyössä sekä valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (548/2015) esiin nostettuja vankilasta vapautuneiden tarpeisiin vastaavia palveluita huomioidaan Porvoon kaupungin aikuissosiaalityössä. Aineistosta on kerätty ilmauksia palvelu- ja tukikokemuksista liittyen asumiseen, toimeentuloon, työhön ja koulutukseen, henkiseen ja sosiaaliseen tukeen, fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä päihteisiin.

Aineistolähtöistä sisällönanalyysiä on käytetty toisen tutkimuskysymyksen kohdalla ja sen tulokset ovat nousseet aineistosta liikuttaessa yksityisestä yleiseen. Litteroitu aineisto luettiin läpi useaan kertaan analyysin eri vaiheissa. Aineistoa luettiin sekä yhdessä että kumpikin opinnäytetyön tekijä tahoillaan, mutta aineiston pelkistäminen, klusterointi ja abstrahointi tehtiin yhdessä. Aineiston pelkistäminen aloitettiin Tuomin ja Sarajärven (2018, 123) kuvauksen mukaisesti etsimällä aineistosta tutkimustehtävän mukaisia ilmauksia ja keräämällä niitä taulukkoon, johon ne värikoodattiin käyttäen eri värejä. Etsittäviä ilmauksia olivat sellaiset, jotka kuvasivat kokemuksia palveluista ja tukimuodoista riippumatta siitä, kuvattiinko jotain nimenomaista palvelua tai tukimuotoa vai aikuissosiaalityön kokonaisuutta. Tuomin ja Sarajärven (2018, 124) kuvauksen mukaisesti alkuperäisilmaukset pelkistettiin ja niistä muodostettiin alaluokat, jotka nimettiin niiden sisältöä kuvaavilla käsitteillä. Alaluokkia yhdistämällä rakennettiin Tuomin ja Sarajärven (2018, 124-125) kuvauksen mukaisesti yläluokat, joista muodostettiin pääluokat. Aineiston analyysin eri vaiheissa todentui muun muassa Puusan ja Juutin (2020, 143-144) kuvaus laadullisen aineiston analysoinnista enemmänkin salapolisiityönä kuin mekaanisena luokitteluna. Samoin todentui Puusan ja Juutin (2020, 143) kuvaus pyrkimyksestä etsiä aineistosta vihjeitä siitä, kuinka sitä voisi ryhmitellä. Useamman lukukerran jälkeen alkoi aineisto esimerkiksi ikään kuin antaa vihjeitä siitä, että kahden jo muodostetun pääluokan lisäksi olisi muodostettavissa myös kolmas pääluokka.

4.3 Eettisyys ja luotettavuus

Koko opinnäytetyö-prosessin kattava eettinen pohdinta alkoi siinä käytettävästä kielestä ja käsitteistä. Granfelt (2003, 16) on todennut Pohjolaan (1994, 18) viitaten, että ei ole merkityksetöntä millaisin sanoin tutkimukseen osallistuneiden ihmisten elämään kuvataan ja mitä käsitteitä käytetään. Käsitteelliset valinnat ohjaavat Granfeltin (2003, 16) mukaan tutkimuksen suuntautumista. Tässä opinnäytetyössä käytettiin ihmisryhmästä, jonka kokemuksia tutkimus kartoitti, käsitettä vankilasta vapautuneet. Lähdeaineistoissa on käytetty muitakin käsitteitä kuten entiset vangit, rikoksista rangaistut, rikosentekijät ja lainrikkijat. Vankilasta vapautuneiden käsitettä päädyttiin käyttämään, sillä se on käsitteenä paitsi yksiselitteinen myös neutraali: Yhtäältä se kuvaa selkeästi tutkimuksen aihetta, eli aikaa vankilan jälkeen, kun taas esimerkiksi termi rikosentekijä ei poissulje vankilatuomiota vielä suorittavia eikä niitä,

jotka ovat saaneet esimerkiksi ehdollisen tuomion. Toisaalta se ei myöskään ota kielellisesti kantaa siihen, onko tutkimuksen kohde tehnyt rikoksen vai ei. Vankilasta vapautuneiden käsitettä on käytetty paitsi kirjallisessa materiaalissa mukaan lukien saatekirje (liite 1) myös puhutussa kielessä haastatteluiden aikana.

Tutkittavan ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä tutkittavalle aiheutuvien riskien, vahinkojen tai haittojen välttäminen ovat Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019, 7) mukaan tutkijaa ohjaavia yleisiä periaatteita. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019, 8-9) kuvaa tietoon perustuvaa suostumusta ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen keskeiseksi eettiseksi periaatteeksi, johon kuuluvat oikeus osallistua vapaaehtoisesti, oikeus keskeyttää ja peruuttaa osallistuminen, oikeus saada tietoa tutkimuksesta, sen tavoitteista ja mahdollisista vaikutuksista sekä oikeus tietää olevansa tutkittavana. Tässä opinnäytetyössä tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen perustui osallistumisen vapaaehtoisuuteen ja siihen, että osallistujilla oli koska tahansa oikeus keskeyttää tai lopettaa haastattelu tai olla vastaamatta johonkin kysymykseen ilman minkäänlaisia kielteisiä seurauksia. Tutkimukseen osallistuvilta pyydettiin kirjallinen suostumus (liite 2), jossa ilmenivät edellä mainittujen oikeuksien lisäksi tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet sekä anonymiteetin suojaaminen.

Koska opinnäytetyö on julkinen asiakirja, tiedostettiin tutkimusta tehtäessä aiheen sensitiivisyys ja erityistä huomiota kiinnitettiin osallistujien anonymiteettiin. Anonymiteettiä pyrittiin huomioimaan jo haastateltavia hankittaessa: aikuissosiaalityön työntekijöitä pyydettiin tiedustelemaan kohderyhmään kuuluvilta asiakkailta ainoastaan lupaa opinnäytetyön tekijöiden yhteyden ottoon, ei suostumusta haastatteluun osallistumisesta. Tällä pyrittiin vaikuttamaan siihen, että haastatteluun osallistuvien henkilöllisyys jäisi ainoastaan opinnäytetyön tekijöiden tietoon. Tutkimukseen osallistuvista ei käytetty tulosten esittämisen yhteydessä minkäänlaisia nimimerkkejä, jotta osallistujien henkilöllisyyttä ei pystyttäisi vastauksia yhdistelemällä todentamaan. Tämä on ollut tietoinen valinta, sillä pelkkä nimettömyys ei muun muassa Tutkimuseettinen neuvottelukunnan (2019, 12-13) mukaan takaa tunnistamattomuutta: nimettömyydestä huolimatta osallistuneet voivat olla esimerkiksi yhteisöä tai organisaatiota hyvin tuntevien henkilöiden tunnistettavissa. Täyttä tunnistamattomuutta ei siis Tutkimuseettinen neuvottelukunnan (2019, 12) mukaan voi luvata, jollei se ole toteutettavissa. Haastateltavien anonymiteetin suojaamista pohdittiin myös tulosten esittelyssä käytettyjen sanatarkkojen sitaattien osalta. Tässä opinnäytetyössä haluttiin näkyvän tutkimuksen kohteena olevan marginaaliryhmän oma ääni kaikkine kielellisine vivahteineen mukaan lukien käytetyt sanat ja puheen tauot niin täsmällisesti kuin se on kirjoitettuna mahdollista esittää. Kuitenkin oli samalla pohdittava sitä, kuinka hyvin haastateltavat ovat juuri tämän vivahteikkuuden vuoksi tunnistettavissa lainauksistaan. Tässä opinnäytetyössä päädyttiin esittämään tuloksien yhteydessä sanatarkkoja sitaatteja, sillä haastateltavien käyttämä kieli oli keskenään melko samankaltaista. Kukaan haastateltavista ei esimerkiksi käyttänyt sellaista selkeästi tunnistettavaa tai alueelle epätyypillistä suomen kielen murretta, jonka kautta haastateltava olisi mahdollisesti

tunnistettavissa. Anonymiteetti suorissa lainauksissa huomioitiin myös poistamalla joistain esitetyistä lainauksista sellaisia kohtia, joiden avulla haastateltava saattaisi olla tunnistettavissa ja joilla ei ollut merkitystä sitaatin sisällön kannalta. Tällaisia kohtia olivat esimerkiksi sellaiset haastateltavien yksityiskohtaiset kuvaukset, joissa nimettiin tutkimuksen kannalta epäoleellisia asioita, paikkoja tai henkilöitä, joihin haastateltavat mahdollisesti voitaisiin yhdistää. Joitain lainauksen sisällön kannalta merkityksettömiä kohtia poistettiin haastateltavien suojaamiseksi, sillä ne sisälsivät paitsi asiaan kuulumattomia myös hyvin arkaluontoisia asioita. Suorien sitaattien käytöllä on tässä opinnäytetyössä pyritty myös vastaamaan muun muassa Eskolan ja Suorannan (1998, 152) kuvaamaan subjektiivisuussyytökseen. Eskolan ja Suorannan (1998, 152) mukaan teemahaastattelurungon hyödyntämiseen aineiston seulonnassa liittyy vahva tulkinnallisuus ja tulkintoja voidaan pyrkiä perustelemaan esittämällä raportoinnin yhteydessä aineistokohtia. Toisaalta muun muassa Tuomi ja Sarajärvi (2018, 27-28) ovat todenneet, että alkuperäiset ilmaukset toimivat lähinnä esimerkkeinä eikä niillä näin ollen voi tosiasiaassa pyrkiä parantamaan tutkimuksen luotettavuutta.

Eettistä toimintaa haastattelutilanteessa on Hyvärisen (2017, 39) mukaan haastateltavan kohtaaminen ihmisenä, ei tietolähteenä. Tilanteen eettisyyteen liittyy Hyvärisen (2017, 33) mukaan myös vahvasti toisen kunnioittaminen sekä sen tunnistaminen, että oma ymmärryksemme haastateltavan kokemuksesta on vain osittainen. Hyvärinen (2017, 18) viittaaakin Oakleyhyn (2015) todetessaan, että haastattelu on haastateltava saatu lahja. Puusa ja Juuti (2020, 101) kirjoittavat laadullisen tutkimuksen aineistonkeruuseen liittyen myös nöyrydestä: sosiaalinen todellisuus, jossa tutkittava ihminen elää, ei ole tutkijan ymmärrettävissä. Oli siis tärkeää tunnistaa, että tässä opinnäytetyössä haastattelimme vankilasta vapautuneita, eli ihmisiä, joiden kokemuksista olimme haastattelijoina tietoisia ainoastaan teoreettisesti. Asianlaidan ymmärtäminen oli tärkeää myös siksi, että välttyttäisiin esiintymästä jonkinlaisina hyväntekijöinä. Äänen antamiseen marginaaliryhmille kun liittyy Hyvärisen (2017, 33) mukaan ongelmallisuutta, sillä se voi johtaa haastattelijan osalta eräänlaiseen hyväntekijän rooliin asettumiseen, haastateltavaan samaistumiseen ja haastateltavan puolesta puhumiseen.

Myös itse haastattelun rakenteeseen ja kysymysten valintaan liittyy eettisiä näkökulmia. Voidaan pohtia esimerkiksi sitä, kuinka paljon haastateltavaa ja koko tutkimusta ohjaillaan jo lähtökohtaisesti tiettyjen teemojen valinnalla. Teemoja valitessamme oletamme, että ne ovat merkityksellisiä myös haastateltavalle, mutta esimerkiksi Hyvärisen (2017, 22) mukaan tulisi teemahaastatteluun päätyessään ottaa huomioon myös haastateltavan mahdollisuudet nostaa esille omia teemojaan ja vaikuttaa teemojen painotuksiin. Tässä opinnäytetyössä kysyttiin ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta palveluluihin ja tukeen liittyviä kokemuksia etukäteen valittujen teemojen mukaisesti. Tähän päädyttiin, sillä haastatteluissa haluttiin nimomaisesti selvittää haastateltavien kokemuksia sellaisista palveluista ja tukimuodoista, jotka on aiemmissa tutkimuksissa ja valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (548/2015) nostettu merkityksellisiksi vankilasta vapautuneiden kohdalla. Hyvärisen (2007, 22) kuvaama

mahdollisuus nostaa esille omia teemoja otettiin kuitenkin myös huomioon haastattelun aikana: haastateltavilta kysyttiin teemojen läpikäymisen jälkeen, oliko haastateltava saanut aikuissosiaalityöstä jotain muuta palvelua tai tukea, jota ei ollut edellä mainittu. Lisäksi toinen tutkimuskysymys, eli tärkeimmiksi koetut palvelut vankilasta vapautumisen jälkeen, antoi tilaa haastateltavan omille ajatuksille.

Kysymykset totuudesta ja objektiivisuudesta ovat Tuomin ja Sarajärven (2018, 158) mukaan asioita, jotka nousevat esille laadullisen tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa. Tietoteoreettisessa mielessä totuuden olemuksesta on olemassa erilaisia teorioita, joihin liittyvät myös näkemykset objektiivisen tiedon olemuksesta. Esimerkiksi korrespondenssi-, eli vastavuusteorian mukaan totta on vain se, minkä voidaan aisteja käyttämällä todistaa vastaavan todellisuutta. Objektiivinen tieto on siis tässä teoriasuuntauksessa olemassa oleva, sillä se vastaa havaintoja. Tämän kaltainen totuuden olemus ja objektiivisen tiedon mahdollisuus on kuitenkin lähtökohdiltaan luontoon liittyvää, joten laadullisen tutkimuksen kohdalla niistä voidaan – tietyin varauksin – luopua. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 158-159.) Objektiivisuuden osalta Tuomi ja Sarajärvi (2018, 160) erottavat laadullisessa tutkimuksessa havaintojen luotettavuuden ja puolueettomuuden: puolueettomuus liittyy siihen missä määrin tutkija itse ja tutkijan omat lähtökohdat, kuten esimerkiksi ikä, sukupuoli tai asema, vaikuttavat tiedon kuulemiseen. Tiedon suodattuminen ja tutkijan itsensä vaikutus siihen mitä kuullaan tai havainnoidaan, on Tuomin ja Sarajärven (2018, 160) mukaan laadullisessa tutkimuksessa kuitenkin periaatteessa aina väistämätöntä.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on siis pyrittävä arvioimaan joillain muilla keinoin kuin totuuden olemuksen pohjalta. Puusan ja Juutin (2020, 181) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida sen perusteella, miten selvästi, havainnollisesti ja yksityiskohtaisesti tehdyn tutkimuksen eri vaiheista kerrotaan. Tämän opinnäytetyön raportoinnissa on pyritty kertomaan työn eri vaiheista mahdollisimman yksityiskohtaisesti, perustellen ja läpinäkyvästi, jotta työn luotettavuus olisi helposti kenen tahansa lukijan arvioitavissa. Tämän opinnäytetyön tutkimustuloksia voidaan tästä syystä pitää myös siirrettävinä. Puusan ja Juutin (2020, 180-181) mukaan tutkimuksen siirrettävyys, eli tutkimustulosten soveltaminen jossain muussa ympäristössä, on yksi keino arvioida laadullisen tutkimuksen luotettavuutta. Myös se seikka, että tutkimuksen aineiston kerääjiä – sekä erityisesti tulosten analysoijia ja tulkitsijoita – on useampi kuin yksi henkilö, lisää Hirsijärven ym. (2009, 233) mukaan tutkimuksen validiutta.

5 Tulokset

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tulokset. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta tulokset on esitetty järjestyksessä teemoittain. Toisen tutkimuskysymyksen osalta esitellään tulokset kokemuksista ja näkemyksistä liittyen tärkeimpiin palveluihin ja tukimuotoihin sekä niiden toteutumiseen.

5.1 Taustatiedot

Taustatietoina haastateltavilta kysyttiin vankeuslain (2005/767) 4 luvun 6 §:n mukaisen vapauttamissuunnitelman teosta ja kontaktista aikuissosiaalityöhön vankilasta vapautuessa. Osalle haastatelluista oli vankeusaikana tehty vapauttamissuunnitelma ja samoin osalla haastatelluista oli olemassa aikuissosiaalityön kontakti heti vankilasta vapauduttuaan.

5.2 Kokemukset aikuissosiaalityön palveluista

Haastatteluaineistosta ilmeni, että aikuissosiaalityöstä oli sekä vankila-aikana että vankilasta vapauduttaessa saatu jonkinlaista asumiseen liittyvää palvelua ja tukea. Palvelun ja tuen muodot oli toteutettu haastateltavien elämäntilanne huomioiden yksilöllisesti ja siten erityyppisesti: apua ja tukea oli saatu vuokranmaksun järjestämiseen vankeusaikana, uuden vuokrasopimuksen solmimiseen ja asunnon hankkimiseen. Aineiston mukaan vankilasta vapautettiin takaisin omaan vuokra-asuntoon sekä kaupungin tuetun asumisen yksikköön.

Toimeentuloon liittyen aikuissosiaalityön apu ja tuki koettiin yhtäältä toteutuneen niin rahallisessa kuin asioiden hoitoonkin liittyvässä muodossa ja toisaalta jääneen riittämättömäksi tai jopa olemattomaksi. Aineistosta nousi esille vapautumisen jälkeinen pitkä odotus toimeentulon suhteen sekä kokemus ilman tukea jäämisestä asian kanssa.

”Mä olin puoltoist kuukautta ilman rahaa suurinpiirtei enneku rupes niinku yhtään mikää toimimaa. Ja se on ollu aina sama juttu”

”Jouduin itte ottaa kaiken puuheeks. Ja sitteki oli vaikeeta”

Apua tai tukea toimeentuloon liittyen ei ole riittävästi saatu vaikka asia on yritetty oma-aloitteisesti nostaa esille.

Saatu rahallinen apu on ollut haastatteluaineiston perusteella muun muassa muuttoavustusta ja vaaterahaa. Toimeentulon turvaamiseen on liittynyt myös tuki ja apu talouteen liittyvien asioiden hoidossa.

”Joo katottii et kaikki asiat on tulee laskut hoidettuu ja plaa plaa plaa”

”Joo kyl kaikki lähti sillei niinku ihan hyvin käyntii mut sit mä vaan niinku... et sielt puolelt kaikki mut mä vaan sanoin et kaikki o ihan hyvin aina et tota... Mut hän järjesti ne sit niinku kahes kolmes päiväs aina kuntoo mun asiat sitte”

Työhön ja koulutukseen liittyvä tuki ei haastatteluaineistossa noussut juuri lainkaan esille, vaikka haastatteluaineiston perusteella vankilasta vapauduttiinkin työttömiksi työnhakijoiksi. Aineistossa mainittiin mahdollisuus saada omalta aikuissosiaalityön työntekijältä työllistymiseen liittyvää tukea, kuten apua CV:n laatimiseen ja haastateltavaa itseään kiinnostavien työpaikkojen kartoittamiseen.

Henkinen ja sosiaalinen tuki nousi voimakkaasti esille haastatteluaineistossa ja tukeen liittyvistä haastateltavien kokemuksista oli eriteltävissä kaksi vastakkaista kokemuspohjaa: yhtäältä aikuissosiaalityöstä saatu henkinen ja sosiaalinen tuki on koettu hyvin kokonaisvaltaisena ja toisaalta riittämättömänä ja poissulkevana. Kokonaisvaltaiseen henkiseen ja sosiaaliin tukeen liittyi haastateltavien kokemusten mukaan luottamus, osallistaminen ja asiakassuhteen henkilökohtaisuus.

Kokemus luottamuksesta näkyy haastateltavien kuvauksissa siitä, kuinka aikuissosiaalityön työntekijän kanssa pystytään puhumaan aivan kaikesta, elämästä, ihmissuhteista ja perheestä, peloistakin. Omaa työntekijää kuvataan muun muassa terapeutiksi, luottotyypiksi ja ikään kuin äidiksi. Aineistosta ilmenee myös kokemus siitä, että omalla työntekijällä on kokonaisvaltaisempi käsitys haastateltavan elämäntilanteesta kuin hänellä itsellään.

Henkinen ja sosiaalinen tuki näyttäytyy aineiston perusteella myös osallistamisen muodossa. Omalta työntekijältä on saatu konkreettista asiointitukea sekä apua sosiaalisten vuorovaikutustaitojen kehittämisessä.

”No tota... Joo. Joo. Sanotaan, (työntekijän nimi) on auttanu mua niikö paljon sosiaalisoitumaan. – – Auttanu niikö et miten tehään mitäki ja miten keskustellaan ihmisten kanssa ja... tosi hyvin on auttanu”

Haastateltavien kokemuksissa saadusta henkisestä ja sosiaalisesta tuesta näkyy myös haastateltavan ja oman työntekijän välisen asiakassuhteen henkilökohtaisuus. Osalla haastateltavista on vankilasta vapautumisen ajankohtana ollut oma läheiseksi koettu aikuissosiaalityön työntekijä ja sekä oma työntekijä että tämän kanssa muodostunut asiakassuhde on ollut erityinen.

”Oli... erittäin veri spesiaal (työntekijän nimi)

”Et hukassa oisin ollu ilman (työntekijän nimi)”

Asiakassuhde omaan työntekijään on aineistosta nousseiden haastateltavien kokemusten perusteella mielletty läheiseksi, tuttavalliseksi ja välittömäksi.

”– – hyviä frendejä ollaan”

”et tota... et siin oli vähä semmost kaveri semmost kaverillista niinku semmost sanotaanko lämpöä”

Toisaalta henkinen ja sosiaalinen tuki on myös koettu myös riittämättömänä tai poissulkevana ja haastatteluaineistosta nousi esille myös yksin ja ilman turvaa jäämisen kokemuksista.

”– ku mä jään monesti ihan nurkkaan ja yksin”

”Et ne on sit näit perusoikeuksia et jos olis sosiaalityöntekijä mitä mä tarviin enkä mitää joka huutaa mulle et mikä pitäis olla se mun turva”

”Mul tarviis olla sit vähä joku siinä tukemas et ku mul oli ennen täällä se et mua katottiin mun perää”

Haastatteluaineistosta käy ilmi odotus henkiseen ja sosiaaliseen tukeen liittyvästä turvasta ja haastateltavat olisivat aineiston perusteella toivoneet tätä turvaa sekä myös kokonaistilanteensa kartoittamista ja muun muassa ystävyys- ja perhesuhteiden puheeksi ottoa. Aina näin ei kuitenkaan ole haastateltavien kokemusten mukaan toimittu.

Päihdekuntoutukseen liittyen haastatteluaineistosta ilmeni, että joko päihdepalveluiden jo olemassa oleva asiakkuus oli jatkunut vankilasta vapautumisen jälkeen tai päihteisiin liittyvä tuki koettiin omassa senhetkisessä elämäntilanteessa riittäväksi ja tarpeenmukaiseksi. Saatu tuki oli ollut luonteeltaan asian puheeksi ottoa ja palveluohjauksellista apua. Terveyspalveluiden osalta tukeen liittyvät kokemukset olivat vastakkaisia: tuki ja ohjaus koettiin yhtäältä riittäväksi omassa tilanteessa ja toisaalta lähes olemattomaksi. Niin fyysiseen kuin psyykkiseenkin terveyteen liittyviä palveluntarpeita oli työntekijän toimesta nostettu esille ja tarjottu palveluohjauksellista tukea. Toisaalta aineistosta ilmeni myös kokemus siitä, ettei aihepiirin palveluntarpeita ollut käsitelty lainkaan, vaikka puheeksi otolle ja palveluille olisi ollut tarvetta.

5.3 Tärkeimmiksi koetut aikuissosiaalityön palvelut

Haastatteluaineiston perusteella vankilasta vapautumisen jälkeen tärkeimmiksi koetuista aikuissosiaalityön palveluista on eriteltävissä kaksi eri tuen muotoa: aineellinen tuki ja aineeton tuki. Aineellisen ja aineettoman tuen ohella aineistosta nousi esille myös palveluun yleisellä tasolla kohdistuva poiskäännyttämisen kokemus.

Haastatteluaineistossa nostettiin tärkeimmiksi koetuista palveluista aineellisen tuen osalta raha, vaatteet ja asuntoasiat. Aineistossa näkyi sekä omakohtainen kokemus palvelun tai tuen tärkeydestä sekä näkemys vankilasta vapautuneiden tarpeista yleisestikin.

*”Asumisjutut. Et on niinku monia pitkäaikaisvankeja ku ne pääse ulos ni saat-
taa ihan puille paljaille joutua”*

*”No se että sulla on paikka mihin mennä kun sä pääset ulos ja että sul on ra-
haa jos eit nyt tilil ni ainaki tulossa. Ja vaatteet. Koska vankilassa yleensä jos
sä oot vähänki pidempää aikaa ni siel tulee kiloja nopeesti. Eli ihminen tarvii
isommat vaatteet”*

Aineeton tuki käsittää henkisen ja sosiaalisen tuen ja haastatteluaineiston perusteella se on jaettavissa turvallisuuden tunteeseen sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen ja vuorovaikutukseen. Turvallisuuden tunteessa on paikannettavissa kaksi erilaista näkökulmaa, huolenpito ja huollollinen tuki, joista jälkimmäinen viittaa ulkoisten perusedellytysten turvaamiseen

Turvallisuuden tunteen ensimmäinen näkökulma, huolenpito, näkyy haastatteluaineistossa haastateltavien kuvatessa suhdettaan omaan aikuissosiaalityön työntekijään. Haastatteluaineistossa kerrotaan asiakassuhteessa koetusta lämmöstä ja oman työntekijän antamasta ylimääräisestä ajasta. Aineistossa kuvataan myös asiakassuhteeseen liittyvää luottamusta mikä on mahdollistanut omista asioista rehellisesti puhumisen. Tarve aineettomaan tukeen, turvaan ja huolenpitoon, ylittääkin haastatteluaineiston perusteella aineellisen tuen.

”Mä sanoin et voisitko olla hetken sosiaalityöntekijä eikä puhua pelkästään rahasta. Et se olis se paljon tärkeämpi mulle... et tota eikä pelkästään rahan jakaja aina”

”– – vaik saa sen kuitenkin turvan ku joku sanoo et hän auttaa aina. Ja niin se on kyl tehnyki ja yrittäny – –”

Turvallisuuden tunteen toinen osa-alue, huollollinen tuki, on nähtävissä haastatteluaineiston kuvauksissa palvelun saavutettavuudesta sekä koetusta varmuudesta sen osalta, että oma työntekijä selvittää tarvittaessa kaikki asiakkaan asiat. Tähän sisältyvät myös sellaiset asiat, jotka eivät kuulu työntekijän toimenkuvan ydinalueeseen.

”No tärkeimmät tukimuodot oikeestaan on se et siel on niinku et et on sanottu et oli asia mikä hyvänsä ni soita et on ne ja ne soittovuorot tai voit jättää soitopyynnön oli asia sitte mikä hyvänsä”

”– – et se meni jotenki sit kimpas sumplas joitai asioita. Sit se otti selvää asioista – –”

Aineettoman tuen toinen ulottuvuus, sosiaalisen kanssakäymisen ja vuorovaikutuksen merkitys ilmenee haastatteluaineistossa, siinä millaisena asiakkaan ja työntekijän välistä suhdetta kuvataan. Sosiaalinen kanssakäyminen ja vuorovaikutus asiakkaan ja työntekijän välillä on myös vastavuoroista ja siinä on nähtävissä sosiaalisen kanssakäymisen käyttäytymisnormeja. Asiakassuhteen vuorovaikutuksessa tunnistettiin ja nostettiin esille siis myös omaa toimintaa.

”... mut kyl mä oon sit tullu häntä vastaaki et sillee et pystyy tekee kompromisseja ja kaikkea ainakin (työntekijän nimi) kaa pystyy”

”Ja yleensä mä oon tullu kyl sosiaalityöntekijöiden kans hyvin toimee”

”... myös niinku havaittavissa et se (oma työntekijä) oli semmonen tosi positiivinen mut sitte kun mä oon tällane – –”

Aineistosta nousi esille myös sanattoman viestinnän vaikutus sosiaaliseen kanssakäymiseen ja vuorovaikutuksen toteutumiseen ja se näkyy aineistossa siinä, miten työntekijöiden ilmeitä ja eleitä on asiakkaan puolelta pantu merkille.

”Joo se et jos se tulee sillai vähä niinku jos se tulee sillai niiku happamalla naamalla se apu se rahallinenki apu mitä ihmiset tottakai sieltä hakee”

Vuorovaikutus oman työntekijän kanssa on koettu aineiston perusteella tärkeäksi samoin kuin asiakassuhteen yksilöllinen rakentuminen. Sillä, miten ja ennen kaikkea keneltä palvelua ja tukea saadaan, on merkitystä.

”Mä oon huomannu et katotaa niiku nimen perusteella et kuka o kenenki sosiaalityöntekijä et kyl se pitäs mennä vähän sillee et kuka sosiaalityöntekijä tietää jostai asioista mitä toinen tarvitsee... tai siis ei niinku henkilökohtaisesti ettei se mee niinku sen sukunimen kirjaimen mukaa. Jotku o välil iha pallo huikas et jaa-a mitehä nyt voitaa toi asia”

Ikään kuin kolikon kääntöpuolena, kokemukseen ja näkemykseen tärkeimmistä palveluista ja tukimuodoista liittyi vahvasti myös niiden toteutumattomuus. Haastatteluaineiston perusteella palveluiden, avun ja tuen saanti aikuissosiaalityöstä on myös ollut riittämätöntä ja palveluiden suhteen on koettu poiskäännyttämistä. Poiskäännyttämisen kokemus näkyy aineistossa yhtäältä rakenteellisena ja toisaalta asenteellisena. Poiskäännyttämistä tapahtuu, jos palvelun saavutettavuus on jo lähtökohtaisesti koettu haasteelliseksi ja vaikeaksi. Sitä tapahtuu myös silloin kun asiakas tulee palvelun tavoitettuaan torjutuksi.

Rakenteellisen poiskäännyttämisen kokemus liittyy palvelujärjestelmän rakenteellisiin esteisiin. Aikuissosiaalityön palveluihin on liittynyt tietämättömyyttä toimintatavoista ja muutoksista henkilöstön sisällä ja palvelut ovat näin ollen jääneet saavuttamattomiksi. Henkilöstömuutokset, kuten oman työntekijän vaihtuminen, tai rajalliset, epäselviksi koetut yhteydenoton mahdollisuudet ovat kaventaneet palveluiden piiriin pääsyä sellaisissakin tilanteissa, joissa henkilön sen hetkiset omat voimavarat ja motivaatio olisivat siihen riittäneet.

”Ku mä en enää tiedä koska sinne saa soittaa – – Enkä mä tiedä edes kuka mun työntekijä on”

”Niin, mä en tiedä vieläkään kuka mun oma työntekijä on – – Et mä en taas tiedä kuka mun asioit hoitaa – – Ja mä oon saanut yhen numeron sinne mut sieltä ei oo vastattu mitää vaikka mä oon sinne ottanu yhteyttä välillä”

”Ja sitähan mä yritin niinku vankilasta käsin et mä oisin niinku saanu yhteyden tänne sossuu ja kerrotaan päivämäärät millo mä tuun ulos ja millä mä tuun elämään”

Poiskäännyttäminen voidaan liittää myös kokemuksiin henkilöstön asenteista. Kokemus henkilöstön kielteisestä asenteesta marginaaliryhmiä kohtaan, sekä myös leimatusta identiteetistä, nousee esiin aineiston kuvauksissa siitä, miten haastateltavalle on muodostunut käsitys tulensa kohdatuksi liian vaativana, jopa ärsyttävänä. Aineistosta ilmenee, että oman käytöksen

vaikutusta asiakassuhteeseen ja palvelun saamiseen on pohdittu ja samalla ihmetelty sitä, miksi suhtautuminen kuitenkin on torjuvaa.

”Emmä tiedä tuntuu vaa et toi sossu niiku et mä oon niile punanen merkki. En tiiä miks. En oo siellä aggressiivisesti ollu enkä oo haukkunu enkä mitää muutakaan. En ymmärrä miks asia on näi”

Aineiston kuvauksissa poiskäännyttäminen on mielletty ikävänä kokemuksena, mikä on aiheutanut pitkäaikaista, edelleen havaittavissa olevaa tyytymättömyyttä aikuissosiaalityötä kohtaan.

”Et ei mul oikeesta tuolt sosiaali... sosiaali totanoinni sossupuolelta mitää kehtää ottanu yhteyttä. Ei missään tekemisissä... Mul o jääny vähän huono maku siit sossusta ja niistä mun... tädeistä jotka on hoitanu mun asioita”

6 Johtopäätökset

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, miten vankilasta vapautuneiden palveluntarpeita huomioidaan aikuissosiaalityössä. Tavoitteena oli tuoda esiin vankilasta vapautuneiden omakohtaisia kokemuksia saamistaan palveluista ja tukimuodoista sekä niiden toimivuudesta.

Haastatteluaineistossa on nähtävissä tarve kokonaisvaltaiseen apuun ja tukeen. Palvelut, joista haastateltavilta teemarungon mukaisesti kysyttiin, eivät välttämättä olleet irrallisina kovin merkityksellisiä, vaan ne kytkeytyivät toisiinsa ja koko aikuissosiaalityöhön sen työntekijöineen ja toimintatapoineen. Pekkola ja Sundman (2006, 78) ovat selvityksessään tulleet siihen johtopäätökseen, että erilaisten palveluiden käytössä on vankilasta vapautuneiden kohdalla kyse elämässä selviytymisestä: uusia tai parempia palveluita ei selvityksen mukaan vaa-dittu vaan peräänkuulutettiin palveluiden ja tiedon saamiseen liittyvää apua ja neuvontaa. Tämän opinnäytetyön tuloksissa oli havaittavissa vastaavaa: aikuissosiaalityön palveluita koskeva avun, tuen ja turvan tarve ulottui selviytymiseen monilla elämän eri osa-alueilla yhtäaikaaisesti eivätkä ne näin ollen liittyneet pelkästään yksittäisiin palveluihin. Kokemus tarpeisiin vastaamattomuudesta, johtui se sitten haasteista vuorovaikutuksessa tai ylipäänsä palvelun saavutettavuudesta, aiheuttaa turhautumista ja poiskäännyttämisen kokemuksia.

Tulosten perusteella voidaan todeta, että vankilasta vapautuneiden palveluiden ja tuen tarpeisiin on aikuissosiaalityössä kyetty vastaamaan vaihtelevasti. Niin koettu aineellinen kuin aineetonkin apu ja tuki sekä ylipäänsä palveluiden saavutettavuus on ollut epäyhtenäistä. Vaihtelut saatujen palveluiden ja tuen sekä niiden laadun osalta antaa viitteitä siitä, ettei aikuissosiaalityössä ole yhtenevää linjaa vankilasta vapautuneiden palveluiden suhteen. Vankien jälkihuoltotyöryhmän (2006, 10) mukaan kuntiin ei välttämättä synny vakiintuneita jälkihuoltotyön käytäntöjä, mikä on myös tuloksissa nähtävissä. Jälkihuollon järjestäminen osana kun-

nan peruspalveluja on Virtasen (2007, 21) mukaan haastavaa vankilasta vapautuneen tuen tarpeen kokonaisvaltaisuudesta johtuen. Jälkihuoltotyön haasteellisuus on nähtävissä myös tämän opinnäytetyön tutkimuksen tuloksissa, joista käy ilmi, että aikuissosiaalityön tarjoaman palveluprosessin ei ole koettu olleen kaikilta osin kattava. Esimerkiksi terveystalouteen liittyvän ohjauksen osalta kokemukset ovat olleet vaihtelevia: yhtäältä on koettu, että tämä osa-alue on huomioitu riittävästi ja tarpeenmukaisesti ja toisaalta tukea ja ohjausta ei ole saatu, vaikka sitä olisi kaivattu. Näin ollen jälkihuolto ei välttämättä toteudu tasavertaisesti.

Asumisasiä nousee kuitenkin sellaiseksi osa-alueeksi, johon liittyvää palvelua ja tukea oli saatu sekä vankila-aikana että vankilasta vapaututtaessa. Palvelun ja tuen muodot oli toteutettu haastateltavien elämäntilanne huomioiden yksilöllisesti ja siten erityyppisesti. Asumisasiäin saatu tuki on vankilasta vapautuvien kohdalla erityisen tärkeää, sillä vankilasta asunnottomiksi vapautuu muun muassa Pajuojaan (2019, 62) mukaan 30-35 % vangeista. Asunnottomuuden ja vankilasta vapautumisen yhteen linkittyminen on tuotu useissa tämänkin opinnäytetyön lähdemateriaaleissa esille, joten ongelman voidaan olettaa olevan suhteellisen tunnistettu. Tunnistettiinhan se myös haastatteluaineistossa vankilasta vapautuneita yleisesti koskettavaksi haasteeksi.

Aineistosta oli havaittavissa, että toimeentuloon liittyvä palvelu ja tuki koettiin hyvin tärkeäksi, toisin kuin työhön ja koulutukseen liittyvä ohjauksellinen tuki, joka ei juurikaan noussut aineistossa esille. Aineistosta ilmeni näkemys mahdollisuudesta saada myös työhön tai koulutukseen liittyvää ohjauksellista tukea, mutta sitä ei kuitenkaan nähty sellaisena tuen muotona, jota aikuissosiaalityöstä olisi varsinaisesti odotettukaan. Kaikkinaisen työhön, työllistymiseen tai koulutukseen liittyvä mielletään todennäköisesti enemmänkin työvoimapolitiittiseksi toimenpiteeksi ja siten Te-palveluita koskeviksi asioiksi, vaikka sosiaalihuoltolain 3 luvun 15 §:n mukaan sosiaalityön tehtävänä on myös yhteen sovittaa sosiaalisen tuen ja palveluiden kokonaisuus muiden toimijoiden kanssa. Toimeentuloon liittyvän tuen ja palvelun merkitys nousi esille yhtä lailla niissä kokemuksissa, joissa palvelu oli ollut oikea-aikaista ja riittävää kuin niissäkin, joissa sen saaminen oli kestänyt tai jäänyt vaillinaiseksi. Toimeentulon liittyvä palvelu on ollut sekä rahallista että ohjauksellista tukea, eli aikuissosiaalityöstä on saatu täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen lisäksi ohjauksellista tukea taloudellisten asioiden hoitoon. Tuessa on siis otettu huomioon paitsi konkreettinen rahan tarve myös se, että asiakas on saattanut tarvita apua taloudellisten asioiden järjestelyyn kuten erilaisten tukien ja etuuksien hakuun tai laskujen maksuun. Toisaalta toimeentuloon liittyvän avun ja tuen saanti oli koettu myös riittämättömäksi. Avun hakemiseen liittyivät kokemukset turhautumisesta, kun oli jouduttu selvittämään asioita itse ja olemaan pitkään ilman minkäänlaista toimeentuloa. Toimeentuloon liittyvä apu ja tuki on vankilasta vapautuneiden kohdalla erityisen tärkeä. Rahallinen puoli on elämisen kannalta itsestään selvästi tärkeä, mutta vankilasta vapautuneilla on usein tarvetta apuun myös tukien ja etuuksien hakemiseen liittyvissä käytännön asioissa. Granfeltin (2015, 11) mukaan vankilasta vapautuneille on tavanomaista joutua selvittämään

erilaisia etuuksia, niiden katkeamisia ja tästä johtuvia uudelleen hakemisia. Etuusasioiden hoitaminen, lomakkeiden täyttö ja asiointi, on kuitenkin samalla hankalaa, kuten Granfelt (2015, 11) toteaa. Vankilasta vapautuneella on siis edessään erilaisten ilmoittautumisten, selvitysten ja hakemusten viidakko, josta ei yksin selviä vaan johon tulisi saada apua: Pekkola ja Sundman (2006, 29) ovat kuvanneet toimeentuloon liittyen työvoimatoimiston, Kelan ja sosiaalitoimen yhteen kietoutumista, jossa eri organisaatioiden asiakkuudet vaikuttavat toisiinsa ja myönnettäviin etuuksiin. Kuten Pekkola ja Sundman (2006, 29) toteavat työvoimapalveluiden asiakkuus ja voimassa oleva työnhaku vaikuttaa Kelan myöntämiin etuuksiin ja Kelan myöntämät etuudet sosiaalitoimesta saatavaan toimeentulotukeen. Vuoden 2017 alussa voimaan astunut lakimuutos siirsi perustoimeentulotuen myöntämisen kunnilta Kelalle, mutta kunta myöntää edelleen ehkäisevää ja täydentävää toimeentuloa, jonka ehtona on Kelan päätös perustoimeentulotuesta.

Päihteiden käyttö on Joukamaan ym. (2010, 74, 76) mukaan yleistä vankien keskuudessa ja päihderiippuvuutta esiintyy vangeilla vähintään kymmenkertaisesti verrattuna muihin aikuisikäisiin. Alkoholiriippuvuuden lisäksi huumeriippuvuus, sekä mitä ilmeisimmin myös päihteiden sekakäyttö, on vankien keskuudessa yleistä, Joukamaa ym. (2010, 76) toteaa. Jälkihuolto-työn kokonaisvaltaisen palveluprosessin tuleekin Virtasen (2007, 21) mukaan tarjota tukea päihteiden hallintaan ja myös vankeuslain (2005/767) 4 luvun 6 §:n mukainen vapauttamissuunnitelma pitää sisällään suunnitelman päihdekuntoutuksen järjestämisestä. Tulosten perusteella voidaan todeta, että päihdekuntoutukseen on aikuissosiaalityössä tarjottu palveluohjausta ja päihteisiin liittyvän tuen on koettu olleen tarpeenmukaista. Aineistosta käy myös ilmi vankilasta vapautuneen tiivis yhteys päihdehuollon kanssa jo ennen vapautumista: päihdepalveluiden jo olemassa olevan asiakkuuden on koettu jatkuneen saumattomasti vankilasta vapautumisen jälkeen. Haastateltavilta kysyttiin taustatietona vankeussuunnitelman tekemisestä, mutta vankeussuunnitelman tekemisen ja päihdekuntoutukseen liittyvän palveluohjauksen toteutumisen välistä yhteyttä ei ole tähän opinnäytetyöhön liittyvässä tutkimuksessa tarkasteltu.

Henkisen ja sosiaalisen tuen rooli nousi tuloksissa voimakkaasti esille ja sen tärkeys ilmeni sekä kuvauksissa sen toteutumisesta että toteutumatta jäämisestä. Huolimatta siitä, saatiinko tukea vai ei, henkinen ja sosiaalinen tuki siis tunnistettiin sellaiseksi avun muodoksi, jota aikuissosiaalityöltä odotetaan ja tarvitaan. Vankilasta vapautumiseen liittyy muutoksia elämänhallinnan osalta ja yhteiskuntaan sopeutumista edellyttävä muutostyö vaatii Hautalan ja Kaarakan (2018, 321) mukaan ulkoista tukea. Haastatteluaineistossa on nähtävissä tarve sekä ulkoisen että sisäisen elämänhallinnan tukemiseen. Elämänhallinnan ulottuvuudet, joihin tulosten mukaan aikuissosiaalityöltä odotetaan ja tarvitaan apua, ovat hyvin yhteneväiset Juhilan (2006, 61) mainitsemien ulkoisen elämänhallinnan kriteerien – toimeentulon, perheen, asumisen ja toimivan arjen – kanssa. Sisäiseen elämänhallintaan liittyvän tuen tärkeys nousee haas-

tatteluaineistossa esiin kokemuksissa asiakassuhteen luottamuksellisuudesta ja henkilökohtaisuudesta sekä toisaalta ilman turvaa ja yksin jäämisen kokemuksissa: aineiston perusteella vankilasta vapautuneet ovat kaivanneet sekä henkiseen ja sosiaaliseen tukeen liittyvää turvaa, että kokonaistilanteensa kartoittamista. Henkisen ja sosiaalisen tuen toteutumisesta on tulosten mukaan täysin vastakkaisia kokemuksia: toisaalta on koettu, että tuen saaminen on ollut riittämätöntä tai jopa poissulkevaa ja toisaalta on koettu tuen saamisen olleen kokonaisvaltaista. Näin ollen voidaan tulosten perusteella vahvistaa Hautalan ja Kaarakan (2018, 321) näkemys siitä, että kunnallisissa peruspalveluissa on mahdollista edistää vankilasta vapautuneen sosiaalista toimintakykyä. Tältä osin aikuissosiaalityön tarjoama jälkihuolto kuitenkin toteutuu tulosten perusteella vaihtelevasti.

Aineiston perusteella voidaan todeta, että kokemukset aidosta kohtaamisesta ja avun ja tuen saannista ovat hyvin henkilöityneitä. Aineeton tuki kiteytyy vahvasti työntekijään liittyviin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, työntekijän työskentelytapaan ja vuorovaikutuksen onnistumiseen. Työntekijään liittyvien ominaisuuksien osalta haastateltavat kokivat tärkeiksi työntekijän asenteen, vuorovaikutustaidot sekä sanallisen ja sanattoman kommunikaation. Henkilökohtaiseksi koettu asiakassuhde on tärkeä ja omasta läheiseksi koetusta työntekijästä puhuttiin kauniisti, lämpimästi ja jopa ylistäen. Luottamus on mahdollistanut puhumisen kipeistä ja arkaluontoisistakin asioista ja aineistosta välittyy kuva siitä, että työntekijän on koettu olevan aidosti asiakkaan puolella ja ajavan asiakkaan asiaa. Hyväksi koetun asiakassuhteen ja oman työntekijän voidaan siis tulkita olevan jotain erityistä. Virtasen (2007, 48) mukaan vankilasta vapautuneiden palvelutarpeiden huomioiminen on nimenomaan ihmissuhdetyötä, joka vaatii tekijältään yliverkaisia ominaisuuksia ja taitoja. Toisaalta Virtanen (2007, 49) toteaa, että yksittäisen työntekijän ei ole mahdollista luoda toimivaa jälkihuoltoprosessia. Työntekijän kiinnostuneisuudella jälkihuoltotyötä kohtaan on kuitenkin ratkaiseva rooli tarpeenmukaisen jälkihuoltoprosessin toteutumisen kannalta yksittäiselle asiakkaalle, kuten Virtanen (2007, 48) toteaa. Työntekijän persoonallinen kyky juuri jälkihuoltotyön tekemiseen vaikuttaa Virtasen (2007, 48) mukaan työhön sitoutumiseen, ja näin ollen varmasti myös työn lopputulokseen asiakkaan kannalta. Tämän tyyppisiä havaintoja nousi myös haastatteluaineistosta: toivottiin oman työntekijän valikoitumista asiakkaan sukunimen alkukirjaimen sijaan työntekijän kiinnostuneisuuden perusteella.

Työntekijän tapa tehdä työtään ja kohdata asiakkaita on siis vahvasti yhteydessä kokemuksiin aineettoman tuen osalta, mutta on samalla myös nähtävissä aineellisen tukeen liittyvissä kokemuksissa. Työntekijän asenne, sanalliset ja sanattomat vuorovaikutustaidot, ilmeet ja eleet vaikuttavat myös kokemukseen saadusta aineellisesta tuesta. Kasvokkaisessa kohtaamisessa ei ole merkityksetöntä, millaisella asenteella esimerkiksi täydentävää tai harkinnanvaraista toimeentulotukea myönnetään. Haasteet asiakassuhteen vuorovaikutuksessa tai ylipäättään palvelun saavutettavuudessa ovat aineiston perusteella johtaneet sellaisiin poiskäännyttämisen

kokemuksiin, joita muun muassa Hänninen ja Karjalainen (2007, 9) kuvaavat. Hännisen ja Karjalaisen mukaan palvelujärjestelmän rakenteelliset esteet voivat saada aikaan torjunnan kokemuksia, mikä ilmenee myös aineistosta. Palveluiden piiriin pääseminen on joissain tapauksissa koettu vaikeana tai jopa mahdottomana. Hännisen ja Karjalaisen (2007, 148) mukaan työntekijän kielteinen asenne tiettyä asiakasryhmää kohtaan voi aiheuttaa poiskäännyttämisen jyrkintä muotoa, syrjintää. Haastatteluaineistosta on paikannettavissa kokemuksia siitä, että poiskäännyttämistä on tapahtunut palvelun saavuttamattomuuden ohella myös työntekijän kielteisestä asenteesta johtuen. Viranomaisten – joko tietoinen tai tiedostamaton – toiminta saattaa Salovaaran (2019, 223) mukaan vaikuttaa vankilasta vapautuneen leimatun identiteetin syntymiseen. Leimatun identiteetin vastustaminen tapahtuu Salovaaran (2019, 223-224) mukaan vastapuheella omaa tavallisuutta ja identiteettien erilaisuutta ja moninaisuutta korostaen. Tuloksissa on nähtävissä tällaista Salovaaran mainitsemää vastapuhetta: haastateltava ei koe toimineensa leimatun identiteetin mukaisesti, ja siitä huolimatta tulleet poiskäännytyksi – mikä on koettu epäoikeudenmukaisena. Salovaaran (2019, 224) mukaan sisäistetty häpeä voi myös saada vankilasta vapautuneen kokemaan leimatuksi tulemista tilanteissa, joissa sitä ei tosiasiallisesti tapahdu.

Palveluiden ja tukimuotojen tärkeyden osalta aineisto jakautui aineelliseen ja aineettomaan ja niille myös annettiin erilaisia merkityksiä. Asumiseen liittyvän palvelun ja tuen sekä taloudellisen tuen tärkeys oli sikäli odotettavaa, että vankilasta vapautumisen haasteisiin liitetään usein nimenomaan asunnottomuus ja toimeentulon vaikeudet. Aineellinen tuki näyttäytyi aineiston perusteella kuitenkin eräänlaisena perustason palveluna, eli sille annettu merkitys kytkeytyi haastateltavien näkemyksen mukaan yksilön perusoikeuksiin. Asunto, turvattu toimeentulo ja kunnolliset vaatteet ovat vankilasta vapauduttaessa erittäin tärkeitä, mutta samalla ne ovat myös sellaisia asioita, jotka jokaisella kuuluu olla ja joihin jokaisella on oikeus.

Aineettomalle tuelle taas annettiin toisenlaisia merkityksiä ja siinä korostui tietyn, yksittäisen palvelun sijaan kokemus siitä, miten apua ja tukea oli saatu. Aikuissosiaalityötä ei nähdä vain aineellisen tuen jakajana vaan sieltä sekä saadaan että halutaan saada turvaa, kokonaisvaltaista kohtaamista ja vuorovaikutusta, siis inhimillistä läsnäolevaa tukea. Myös Pekkola ja Sundman (2006, 73-74) ovat selvityksessään todenneet, että vankilasta vapautuneiden kokemukset palvelujärjestelmästä kytkeytyvät tavalla tai toisella kohdattuun vuorovaikutukseen. Aineiston perusteella tarve on myös apuun hyvinkin erilaisten asioiden hoitamisessa ja järjestämisessä sekä mahdollisuuden eräänlaiseen vastuun jakamiseen. Juhilan (2006, 176-177) mukaan erilaisten etuuksien ja palveluiden hahmottaminen voi olla haastavaa eikä palvelujärjestelmä monituottajamalleineen ja projekteineen näyttäydy sen käyttäjille järkevänä kokonaisuutena. Palvelujärjestelmä ja yhteiskunnan turvaverkot ovat siis hajanaisia, eivät täysin ymmärrettävissä eivätkä siten oikein hallittavissakaan, joten tarvitaan tukea siihen, että elämä pysyisi kasassa. Jos elämä ei tunnu pysyvän omista käsissä, se voisi, ainakin väliaikaisesti, pysyä jonkun toisen käsissä. Näin ollen tärkeiksi koetuissa aikuissosiaalityön palveluissa

ja tukimuodoissa on nähtävissä tarve huolenpidon elementtejä sisältävään sosiaalityöhön. Juhila (2006, 175) kiteyttää huolenpidon näkökulman auttamiseen ja tukemiseen silloin kun ihminen ei jossain elämäntilanteessa selviä omin voimin. Huolta pitävä auttaminen sosiaalityössä on Juhilan (2006, 176-177) mukaan avun tarpeessa olevien vetämistä avun piiriin, asiakkaan tarpeista lähtevää palvelujärjestelmän selvittämistä ja koordinointia, eli sen tärkein menetelmä on yksilökohtainen palveluohjaus. Juhila (2006, 177) kuvaa kohtuuttomaksi olettusta siitä, että vaikeassa elämäntilanteessa oleva ihminen itse jaksaisi selvittää, räätälöidä ja vaatia etuuksia ja palveluita. Vankilasta vapautuminen on juuri tällainen vaikea elämäntilanne, jossa avun ja tuen tarpeet ovat moninaisia. Näin ollen tulisi siihen vastaavien palveluiden ja tukimuotojenkin ottaa huomioon Virtasen (2007, 8) kuvaus siitä, kuinka vankilasta vapautuessa rajattu ympäristö muuttuu rajattomaksi turvattomuudeksi valinnanvaroineen ja hajanaisine palveluineen. Kuten Virtanen (2007, 8) vapautumisen kiteyttää: ”Tilanne on kaoottinen. Vapaus on ahdistavaa ja pelottavaa.”

7 Pohdinta

Tämän opinnäytetyön tulokset ja niiden pohjalta esitetyt johtopäätökset muodostuivat kolmen haastattelun aineistosta. Tilastollinen yleistettävyyden ei, kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018, 98) kirjoittavat, ole laadullisen tutkimuksen pyrkimys; silti on paikallaan pohtia tämän opinnäytetyön tuloksia aineiston koon näkökulmasta. Onko ylipäänsä mahdollista esittää pitkälle vietyjä johtopäätöksiä aikuissosiaalityön palveluiden ja vankilasta vapautuneiden tarpeiden kohtaamisesta silloin kun aineiston määrä jää näin pieneksi? Toisaalta tätä opinnäytetyötä ja sen tuloksia voidaan lähestyä myös marginaaliryhmien kuulluksi tulemisen kautta, sillä kuten Puusa ja Juuti (2020, 62) kirjoittavat, voidaan laadullisen tutkimuksen tärkeyttä perustella myös moniäänisyydellä ja vähemmistöjen äänen esiin tuomisella. Tässä mielessä tarkasteltuna on aineisto mahdollistanut kolmen vankilasta vapautuneen kuulluksi tulemisen ja opinnäytetyö on omalta osaltaan tehnyt tämän marginaaliryhmän kokemukset näkyviksi myös aikuissosiaalityölle. Tämän näkökulman valossa on kuitenkin pyritty kaikin tavoin välttämään sellaista hyväntekijän rooliin asettumisesta, haastateltaviin samaistumista tai puolesta puhumista, joista muun muassa Hyvärinen (2017, 33) varoittaa haastatteluihin perustuvien tutkimusten osalta.

Sekä haastateltavien hankkiminen että haastatteluiden toteuttaminen oli tässä opinnäytetyössä hyvin haasteellista. Suunniteltu haastateltavien kontaktoinnin aloittaminen viivästy Suomessa keväällä 2020 vallinneiden Covid-19 -tilanteeseen liittyneiden poikkeusolojen vuoksi. Tilanteen johdosta aikuissosiaalityö joutui siirtymään etätöihin eikä aikuissosiaalityön asiakkaita näin ollen ollut mahdollista tavata. Puhelin- tai muun etähaastattelun hyödyntämistä ei pidetty aiheen eikä asiakasryhmän kannalta hyvinä vaihtoehtoina. Kun aikuissosiaali-

työn asiakkaiden tapaaminen turvavälit huomioiden tuli kesäkuussa mahdolliseksi, osoittautuivat sekä mahdollisten haastateltavien löytäminen että sovittujen haastattelujen toteutuminen haasteellisiksi. Sovittujen haastattelujen toteutumattomuus ei nähdäksemme johtunut niinkään siitä, etteikö haastattelusta tai aiheesta olisi oltu edes jollain tapaa kiinnostuneita. Yhteydenoton lähtökohtana oli kuitenkin se, että kyseinen henkilö oli jo antanut luvan ottaa yhteyttä asian tiimoilta. Lisäksi sittemmin toteutumatta jääneistä haastatteluista sovittaessa käytiin aiheesta lähes poikkeuksetta jo alustavaa keskustelua ja kyseisillä henkilöillä oli selvästi sekä halua että kykyä kertoa kokemuksistaan. Kiinnostuksen puutetta ja haluttomuutta luultavammin syynä peruuntumisiin ovat olleet elämän- ja arjenhallinnalliset seikat. Haastattelut on ehkä sovittu haastateltavan kannalta liian pitkän ajan päähän: haastattelu-aika on hyvinkin saatettu muistutusviesteistä huolimatta yksinkertaisesti unohtaa tai siihen ei enää olekaan kyetty sitoutumaan, eli haastattelua ei ole juuri sinä päivänä tai hetkenä pidetty tärkeysjärjestyksessä korkealla olevana. Aineiston keruun haasteet eivät ole tavattomia sen ihmisryhmän kohdalla, johon tässä opinnäytetyössä on keskitytty. Myös Pekkola ja Sundman (2006, 18) ovat oman tutkimuksensa osalta todenneet, että aineiston keruu oli haasteellista. Samoin Granfelt (2017, 385) on kuvannut omakohtaisia kokemuksiaan vankilasta vapautuneiden haastateltavien elämäntapaan liittyvien haasteiden osalta: toiselle paikkakunnalle junalla matkustamisen ja parin kilometrin kaatosateessa kävelyn jälkeen ei haastateltava ollutkaan sovittuna ajankohtana kotona vaan oli unohtanut koko tapaamisen. Tämä lienee siis realiteetti, joka tulisi ottaa huomioon, mikäli suunnittelee vastaavan aihepiirin tutkimista.

Kokemukset vankilasta vapautuneiden tarpeisiin vastaamisesta aikuissosiaalityön keinoin on aiheena tärkeä ja erityisen tärkeä se on silloin kun alueella ei esimerkiksi ole samanaikaisesti saatavilla jonkin kolmannen sektorin toimijan palveluita. Kuten muun muassa Pajuojakin (2019, 70) toteaa, kolmannen sektorin rooli on suuri vankilasta vapautuneiden palveluiden tarjonnassa. Aihetta tulisi siis tutkia lisää suuremmalla aineistolla, jotta saataisiin muodostettua laajempi kuva palvelukokemuksista. Jatkotutkimuksessa olisi syytä varata aktiiviseen aineistonkeruuseen huomattavasti pidempi aika, esimerkiksi jopa vuosi, jotta peruuntuvia haastatteluja voitaisiin pyrkiä sopimaan uudelleen. Jatkotutkimuksessa voisi myös tavoitella laajempaa kokonaiskuvaa liittämällä tutkimukseen aikuissosiaalityön rinnalle myös muita julkisia palveluita kuten TE-palvelut tai esimerkiksi seurakunnissa tehtävän työn.

Vankilasta vapautuneiden jälkihuolto, kokonaisvaltaiset ja tarkoituksenmukaiset palvelut ja tukitoimet, ei ole pelkästään inhimillinen tai eettinen kysymys. Se on myös kustannuskysymys. Yksistään vankeusrangaistuksen täytäntöönpano on kallista, muista rikollisuuteen liittyvistä välittömistä tai välillisistä kustannuksista puhumattakaan. Rikosseuraamuslaitoksen (2019, 21) mukaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon hinta vuositasolla yhden vangin osalta oli vuonna 2018 suljetuissa laitoksissa 78 080 euroa ja avolaitoksissa 54 490 euroa. Uusintarikollisuus on vankeusvankien kohdalla ollut jo useamman vuoden ajan noin 60 % ja vuonna 2018

vankeusvangeista 30 % oli vankilassa 3-7 kertaa ja 17 % vähintään kahdeksatta kertaa (Rikosseuraamuslaitos 2018, 19, 16). Toimivalla ja tarkoituksenmukaisella jälkihuoltotyöllä on mahdollista pyrkiä vaikuttamaan uusintarikollisuuteen.

Huolimatta siitä, että yhtenäinen kunnallinen, saati valtakunnallinen jälkihuoltotyön toimintamalli ei ole toistaiseksi laajamittaisesti toteutunut, on vankilasta vapautuneen mahdollista saada tarpeenmukaista jälkihuoltoa. Vankien jälkihuoltotyöryhmän (2006, 4) ehdottama toimintamalli kuntien ja vankiloiden välisestä yhteistyöstä ei toteutuakseen vaadi muutoksia toimijoiden vastuunjaossa eikä työtehtävissä, vaan työn uudelleen resursointia ja suunnitelmallisuutta. Kunnallisilla paikallistason palveluilla on Virtasen (2007, 21) mukaan kuitenkin mahdollista vastata vapautuvan vangin kokonaisvaltaiseen tuen tarpeeseen, mutta toteutuakseen jälkihuollon palveluprosessin tulee sisältää kattavasti tarvittavat ja tarkoituksenmukaiset palvelut ja tukitoimet.

Arvojen, merkitysten ja käsitysten tutkimiseen liittyy Puusan ja Juutin (2020, 108) mukaan aina haasteellisuus: haastattelutilanteessa haastateltavat rekonstruoivat omia käsityksiään ja pyrkivät välittämään niitä kielellisesti, kun taas haastattelija pyrkii Hirsjärven ja Hurmeen (2009, 49) mukaan selvittämään miten nämä merkitykset rakentuvat haastateltavalla. Puusa ja Juuti (2020,108) viittaavat Gummessoniin todetessaan, että tutkittavan kertoma on aina tulkintaa. Tähän opinnäytetyöhön liittyvän tutkimuksen tuloksia tarkastellessa tulee ottaa huomioon se, että haastateltavien sanoittamat omakohtaisen kokemuksen tunteet ovat henkilön subjektiivinen näkemys menneisyydessä tapahtuneesta. Sen enempiä haastateltava kuin tutkimuksen tekijät eivät ole tuoneet esiin mitkä ovat esimerkiksi olleet asiakkaan sen hetkiset voimavarat hänen vapauduttuaan vankilasta. Tämä tulee ottaa huomioon erityisesti, kun tulkitaan haastatteluaineistosta nousseita poiskäännyttämisen kokemuksia. Toimiva jälkihuoltotyö voi nimittäin Virtasen (2007, 21) mukaan toteutua vain ja ainoastaan siinä tapauksessa, että vapautuva vanki osallistuu itse aktiivisesti palveluprosessiin: jälkihuolto ei toteudu, mikäli vankilasta vapautunut ei ole motivoitunut itsensä kuntouttamiseen, Virtanen (2007, 47) toteaa.

Lähteet

Painetut

- Eskola, J. ja Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 2. painos. Tampere: Vastapaino
- Granfelt, R. 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle: vangit kertovat asunnottomuudesta. Helsinki: Ympäristöministeriö: Edita.
- Granfelt, R. 2017. Vankeuden värittämä haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. ja Ruusuvoori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Hirsjärvi, S. ja Hurme, H. 2004. Tutkimushaastattelu, teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hyvärinen, M. 2017. Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. ja Ruusuvoori, J. (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, S. ja Karjalainen, J. 2007. Tarve harkinnassa. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J. ja Lehtelä, K-M. (toim.) Pääsy kielletty! Poiskäännättämisen politiikka ja sosiaaliturva. Vaa-jakoski: Gummerus.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. 2018. Aika, paikka ja sosiaalityö. Tallinna: Tallinna Raamatutrükikoja.
- Puusa, A. ja Juuti, P. 2020. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Printon Trükikoda.
- Saari, J. 2015. Huono-osaiset: Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. [Helsinki]: Gaudeamus.
- Tuomi, J. ja Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Hansaprint.

Sähköiset

- Granfelt, R. 2014. Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta. Teoksessa Lindeborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu. Viitattu 2.6.2020
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/NdFcArAZr/RISE_1_2014_Sosiaalityo_ja_sosiaalinen_tuki_280214web_versio1.3.pdf
- Granfelt, R. 2015. Asumissosiaalinen työ: kotiin ja rikollisuudesta irti? Y-Säätiön julkaisu 2015. Viitattu 5.8.2020
https://ysaatio.fi/assets/files/2015/11/asumissosiaalinen_tyo_julkaisu_web.pdf
- Hautala, S. ja Kaarakka, O. 2018. Vankilasta vapautuminen sosiaalisen kuntoutuksen haasteena. Teoksessa Lindh, J., Härkäpää, K. ja Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Viitattu 16.6.2020
https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63636/Sosiaalinen_kuntoutuksessa_pdfA.pdf?sequence=1&isAllowed=y

HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 3.8.2020.

<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140164.pdf>

Joukamaa, M. ym. 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Viitattu 4.9.2020

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf

Karjalainen, J. 2014. Vapaus on suuri vankila? Teoksessa Lindström, J. ja Kumlander, K. (toim.) Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta. Järjestöjen monet roolit kriminaalityössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, sarja F 25. Viitattu 26.7.2020

<https://www.humak.fi/wp-content/uploads/2014/11/Jarjestojen-monet-roolit-kriminaalityossa.pdf>

Karjalainen, J. ja Viljanen, O. 2009. Arki kuntoon - lainrikkajien tuen tarve. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 3.8.2020

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79864/f184822f-8e87-42d5-97af-537af161af63.pdf?sequence=1>

Lindström, J. ja Kumlander, K. 2014. Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta. Järjestöjen monet roolit kriminaalityössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, sarja F 25. Viitattu 6.8.2020

<https://www.humak.fi/wp-content/uploads/2014/11/Jarjestojen-monet-roolit-kriminaalityossa.pdf>

Määttä, A. 2012. Perusturva ja poiskäännyttäminen. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 36. Viitattu 5.9.2020.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/140360/A_36_ISBN%209789524931762.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Näkki, P. 2006 Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:38. Viitattu 25.5.2020

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71184/Selv200638.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Pajuoja, J. 2019. Rikosseuraamuslaitoksen toiminta- ja asiakasprosessien tulevaisuus. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2019:15. Viitattu 27.7.2020

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161539/OMSO_2019_15_RISE_toiminta_ja_asiakasprosessien_tulevaisuus.pdf

Pekkarinen, E. 2015. Arjen- ja elämänhallinnan ongelmat lapsuudenperheessä - lastensuojelun näkökulma. Teoksessa Myllyniemi, S. (toim.) Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Viitattu 3.8.2020.

https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2016/01/Nuorisobarometri_2015_ISSUU.pdf

Pekkola, K. ja Sundman, T. 2006. Lainriikkoja-asiakkaiden näkökulma palveluihin ja niissä tehtäviin suunnitelmiin. Viitattu 23.8.2020

<https://pikassos.fi/aineistot/send/9-rikosseuraamus/39-lainriikkoja-asiakkaiden-naekoekulma-palveluihin-ja-niissae-tehtaeviin-suunnitelmiin>

Rautiainen, M. ja Halonen, T. 2018. Taitava koti -konsepti. Järjestölähtöistä ohjausta ja neuvontaa arjenhallinnan vahvistamiseksi. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2018. Viitattu 27.7.2020

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/v90NaKJMV/RISE_Taitava_koti_20062018_VALMIS_TAITTO.pdf

Rikoslaki (19.12.1889/39) Viitattu 7.8.2020

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

Rikosseuraamuslaitos 2018. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2018. Viitattu 29.7.2020

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/AWHmQGSQj/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2018_WWW2.pdf

Rikosseuraamuslaitos 2019. Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2018. Viitattu 2.9.2020

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/netra-asiakirjat/OPtREfO5X/Rikosseuraamuslaitoksen_tilinpaaatos_ja_toimintakertomus_2018.pdf

Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Viitattu 9.5.2020

https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html

Salovaara, U. 2019. Rikoksista tuomitut naiset. Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. Akateeminen väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 1/2019. Viitattu 13.8.2020

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/62777/978-951-39-7685-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 3.8.2020

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Suomen perustuslaki (11.6.1999/731). Viitattu 7.8.2020

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Tapani, J. ja Tolvanen, M. 2016. Rikosoikeus - Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3., uudistettu painos. Alma Talent. Viitattu 7.8.2020

[https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/teos/BAXBBXAUCGII#kohta:RIKOSOIKEUS\(\(20\)\(\(2013\)\(\(20\)Rangaistuksen\(\(20\)m\(\(e4\)\(\(e4\)r\(\(e4\)\(\(e4\)minen\(\(20\)ja\(\(20\)t\(\(e4\)yt\(\(e4\)nt\(\(f6\)\(\(f6\)npano\(\(20](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.nelli.laurea.fi/teos/BAXBBXAUCGII#kohta:RIKOSOIKEUS((20)((2013)((20)Rangaistuksen((20)m((e4)((e4)r((e4)((e4)minen((20)ja((20)t((e4)yt((e4)nt((f6)((f6)npano((20)

Tuloisela-Rutanen, M-S. 2012. Elämäkokemukset ja koherenssin tunne - typologinen tutkimus grounded theory -metodologiaa soveltaen. Turun yliopiston julkaisuja 1212. Viitattu 3.8.2020

<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/84858/AnnalesC348Tuloisela-Rutanen.pdf?sequence=1>

Tuominen, T. 2018. Neurocognitive deficits, academic difficulties and substance dependence among Finnish offenders: connections to recidivism and implications for rehabilitation. University of Turku Faculty of Social Sciences Department of Psychology and Speech-Language Pathology. Viitattu 8.7.2020

<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/144773/AnnalesB453Tuominen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Viitattu 25.5.2020

https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf

Valtioneuvoston asetus vankeudesta (548/2015). Viitattu 15.5.2020
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150548>

Vankeuslaki (23.9.2005/767). Viitattu 3.8.2020
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti 2006. Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Viitattu 15.8.2020
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72835/Selv200606.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Virtanen, R. 2007. Vankien jälkihuollon järjestäminen Vammalassa. Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2007. Viitattu 14.8.2020
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/flk-wbGsYh/6-2007_Vankien_jalkihuollon_jarj.pdf

Ylistö, S. 2009. Tavoiteteoreettinen elämänhallinta selvyyttä sekavaan käsitteistöön. Viitattu 3.8.2020
<http://elektra.helsinki.fi.nelli.laurea.fi/se/s/0038-1640/46/4/tavoitet.pdf>

Liitteet

Liite 1: Saatekirje.....	44
Liite 2: Suostumuslomake	45

Liite 1: Saatekirje



Hei!

Teemme opinnäytetyötä Laurea-ammattikorkeakoulussa vankilasta vapautuneiden palveluiden tarpeesta. Olemme kiinnostuneita tutkimaan, millaisia palveluita olisit mielestäni tarvinnut vapautuessasi vankilasta ja millaisia palveluita sait Porvoon kaupungin aikuissosiaalityöstä.

Opinnäytetyötämme varten tarvitsemme sinun omakohtaisia kokemuksiasi, mielipiteitäsi ja näkemyksiäsi asiasta.

Kutsumme sinut haastatteluun, jossa keskustelemme aiheesta vapaamuotoisesti. Haastattelemme sinua nimettömänä ja haastattelumateriaali käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti.

Toivomme, että osallistut haastattelututkimukseemme, sillä opinnäytetyötämme ei voi toteuttaa ilman, että saamme kerättyä ihmisten omakohtaisia kokemuksia aiheesta.

Olemme sinuun yhteydessä lähiaikoina ja ehdotamme mahdollisia haastatteluajkoja.

Ystävällisin terveisin



Sosionomiopiskelijat

Elina ja Katja

Liite 2: Suostumuslomake

Suostumus opinnäytetyön haastatteluun

Opinnäytetyön nimi: Vankilasta vapautuneiden tarpeiden ja Porvoon kaupungin palveluiden kohtaaminen

Opinnäytetyön tekijät: Katja Lind ja Elina Nieminen

Opinnäytetyön tulokset esitellään Laurea-ammattikorkeakoulun opiskelijoille ja henkilökunnalle sekä Porvoon kaupungin aikuissosiaalityölle. Valmis opinnäytetyö tallennetaan Theseus - tietokantaan.

Haastattelu tallennetaan ja haastatteluaineisto käsitellään luottamuksellisesti. Haastatteluaineistoa käytetään vain tähän opinnäytetyöhön ja haastattelun äänitallenne tuhoaan opinnäytetyön valmistuttua. Haastattelussa annetut vastaukset ja tiedot esitetään opinnäytetyössä nimettömänä.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja haastateltavalla on syytä ilmoittamatta oikeus koska tahansa keskeyttää tai lopettaa haastattelu tai olla vastaamatta johonkin kysymykseen.

Minulle on kerrottu opinnäytetyön tarkoitus ja suostun haastatteluun ja sen tallentamiseen sekä siihen, että antamani tietoja käytetään opinnäytetyön tarpeisiin.

Aika ja paikka

Haastateltavan allekirjoitus
